Niçin Değil Dizisi

NİÇİN FEMİNİZM DEĞİL?

Sibel Özbudun

1 kitap

süreç

NİÇİN FEMİNİZM DEĞİL

süreç

SÜREÇ/Genel Sıra: 03 NİÇİN DEĞİL DİZİSİ/01
NİÇİN FEMİNİZM DEĞİL/ Yazan: Sibel Özbudun/
İnceleme/Dizi Sorumlusu: A. Altındal/ Kapak: Ahmet
Dura/Dizgi-baskı: Doğuş Mat./Birinci Baskı: 8.6.1984

Her hakkı mahfuzdur.
Süreç Yayıncılık ve Tanıtım
Tic. Ltd. Şti. Piyerloti Cad.
47/49 D. 8 Tel.: 526 85 27

Niçin Değil dizisi, hiçbir kavram ve/veya kurumun tartışma-üstü, eleştiri-üstü olmadığı, olamayacağı anlayışından hareketle hazırlandı. Birinci kitabı *Niçin Feminizm Değil,* ülkemizde ilkin Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilk yıllarına dek, ardından da son yıllarda, güncelleştirilmeye çalışılan Feminizm ve Neo-feminizm akımlarının bir eleştirisidir.

Sibel Özbudun, bir süre Paris Nanterre Üniversitesi'nde sosyoloji öğrenimi görmüş, ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nü bitirmiştir.

Aytunç Altındal'a,
Yıllar önce verilmiş bir sözü
yerine getirmenin kıvancıyla...

«... Ne zaman ki özgürlüğü arama tutkusu dahi sizi rahatsız eder ve özgürlüğün bir erek ve tatmin olduğuna dair konuşmayı kesersiniz, işte ancak o zaman özgür olabilirsiniz.»

H. Gibran, Ermis

GİRİŞ

Feminizm, en kestirme şekliyle, *«cinslerin eşitliği kuramı üzerine temellenen kadınlara eşit hak talebi akımı»* olarak tanımlanabilir. Latince *kadın* anlamına gelen *femina* sözcüğünden türetilen bu kavram ilkin Fransızca'ya yerleşmiş, erkekte kadınsılık eğilimi taşımayı ifadelendiren ilk anlamını zamanla yitirerek (*) günümüzdeki yaygın anlamını kazanmıştır. İngilizce'ye girerek *womanism* (kadıncılık) teriminin yerini alışı ise, 1890'lara rastlar. (1)

(*) Almanca **feminismus** terimi halen ağırlıklı olarak erkekte efeminelik eğilimi anlamını taşımaktadır. Öte yandan, İngilizce (örn. **The New Grolier Webster International Dictionary of the English Language** (1971) ve Fransızca (örn. **Grand Larousse Encyclopedique** (1961) sözlüklerden çoğu, hâlâ **Feminizm** sözcüğünün tanımlarından biri olarak bunu verirler.

Kadın cinsi insan nüfusunun yarısını oluşturduğu ve/ fakat uygarlık tarihi boyunca tüm toplumlarda ikincil konumda, *Patriyarkalizm*'in (ataerkillik, babahanlık) baskısı altında yaşamak durumunda kaldığı için, *kadının toplumsal konumu* Antikçağ'dan bu yana, insanlığın üzerinde düşündüğü bir konu olagelmiştir. Pythagoras'dan Platon'a, Hz. Muhammed'den Paracelsis'a birçok filozof, birçok doktrin-yapıcı kadın ve toplumsal konumu üzerine birşeyler söylemiş, birşeyler öngörmüştür. Kuşkusuz kadınlar arasında da kendi konumları üzerinde düşünenler olmuştur ne var ki, toplumsal iletişim ağının denetiminin dışına düşmüş olmakla, seslerini kendi toplumları içinde dahi duyurabilmiş değillerdir bunlar.

Kuşkusuz uygarlık tarihi boyunca kadının konumunu yansıtan, çerçeveleyen görüş ve öğretilerin dökümünü yapmak ilginç olurdu; ne var ki, bizim buradaki amacımız bu değil. Öte yandan, kadının *ikinci sınıf yurttaş* konumuna gelişi konusundaki görüşlerimizi, kitapçığın son bölümüne saklayarak, öncelikle Batı dünyasında Feminizm'i hazırlayan ön-düşüncelere değinecek, ardından bu düşüncelerin eyleme geçirilişine ve ülkemizdeki yansımalarına bakacağız. Feminizm'in *Kadınların Özgürlüğü Hareketi*'ne dönüşmesi ve yine ülkemizdeki yansımaları (neredeyse son iki yüzyıldır hep Batı'da birşeyler olup, bize de *yansıdığı* için araştırmacılara hep bu *yansımaları* incelemek düşüyor) da ilgi alanımız içinde yeralıyor. Son bölümde, bir yandan kendi görüşümüzü açımlarken bir yandan da ülkemizde son yıllarda konu üzerinde yürütülen tartışmaları belgelemeye çalışacağız. Önce, biraz tarihçe...

I — DÜN, BATIDA

A) *Feminist Teori*

Batı Avrupa'da kadın haklarını savunur mahiyetteki ilk kıpırdanışlar feodal ilişkilerin çözülmeye başladığı serfliğin ortadan kalktığı, sanayi ve ticaret burjuvazisinin yeni (-den) faaliyete başlayan kentlerin yönetimini ele geçirdiği (2) 14. ve 15. yüzyıllarda, yeni yükselen sınıf içinde ortaya çıkar. Üretimci-emek-sahibi altyapı kadını, (*) kentte olsun köyde olsun Haçlı Seferleri bozgununun yarattığı açlık ve sefalet, 1315-1317 yılları arasında Avrupa'nın tümünü viraneye çeviren korkunç kıtlık (3), salgın hastalıklar (özellikle veba) vb. belalardan başını alıp da kadın-erkek eşitliği talep edememektedir çünkü. Hoş, böyle bir şey yapmaya kalksa, Katolik Kilise tarafından olur olmaz bahanelerle işkenceye uğratılıp yakılan kızkardeşlerinin akıbetine uğrayacağını, acı deneyler sonucu öğrenmiştir. (4)

Her neyse, ilk *feminist* mayalanma, Ortaçağ'dan çıkmakta olan Batı Avrupa'nın, yeni kültür merkezleri durumundaki sanayi ve ticari kentlerinde üslenen burjuvazi içinde başlar doğal olarak. Ne var ki, bu, başlangıcında edebi bir akımdır yalnızca ve 18. yüzyıl sonlarına dek de çok sınırlı bir entelektüel çevrenin ilgi alanı içinde kalır. Ve hemen ekleyelim, Katolisizm'le mücadele içinde gelişir.

Bir örnek olarak 15. yüzyılın kadın şair ve yazarı,

(*) **«Altyapı kadını»** terimi üretimci/emekçi kadınları tanımlamada kullanılmıştır. Terimi öneren, A. Altındal'dır.

Christine de Pisan'ı (1364-1429) alalım. Venedik Cumhuriyeti müneccimbaşının kızı olarak dünyaya gelen Pisan, liberal görüşlü babasının teşvikiyle Paris'de iyi bir eğitim gördü. 15 yaşında evlendirildiği kocasının Kral V. Charles'ın noter ve sekreteri oluşu, onun saray çevresindeki konumunu sağlamlaştırdı. 1386'da babası, ardından da kocasını yitirmesi (1389) Christine'i anası, iki erkek kardeşi ve üç çocuğunun sorumluluğuyla karşı karşıya bırakacaktı. Ne var ki, yazarlık kariyeri yardımına yetişti; arka arkaya yazdığı istiareli destanlar ona Fransa kraliçesi, Orleans dükü, Salisbury kontu gibi soylu *hayranlar* kazandırmıştı. Hatta bir süre Burgogne dükünün sarayında, dükalığın resmi vakanüvisi olarak çalıştı. 15 yapıtından üçünde *(Le roman de la rose*/Gülün Romanı, *La Citè des dames*/Kadınlar Kenti ve *Livre de trois vertus*/Üç Erdem Kitabı) kadınların noksanlı yaratıklar olmadığını, Tanrı'nın her iki cinsi de kendi görüntüsünden yarattığını, her ikisini de soylu bir ruhla donattığını, fiziki güçsüzlüğüne karşın kadının erkek kadar zeki ve akıllı olduğunu... savunur. (5)

16. yüzyıla damgasını vuran Hümanist akım ve Reform hareketlerinin Katolisizm'e yönelttikleri eleştiriler arasında kadının konumu önemli bir yer tutmaktaydı. Özellikle evlilik ve kadınların eğitimi sorunu sıkça işleniyor, güçlenen Protestanlık akımı, ruhbanlarından bakir/bakire kalmalarını talep eden Katolisizm karşısında, *Evlenme Hakkını* bir silah olarak kullanıyordu. Ne var ki, kadınlar evliliğin kendilerini kurtaracağını düşünedursunlar, kendileri için çizilen çerçeve gerçekte *iyi ana, iyi eşi* aşmıyordu. İşte iki hümanist düşünürün kadınlar için düşündükleri:

«Hayvanlar arasında dişi, erkeğine doğal olarak boyun eğer, onu izler, yaltaklanır, onun cezalandırmasına rıza gösterir. Doğa erkeklere daha fazla kuvvet vermiş-

tir. (...) Erkek haklarını karısının efendisi olarak kullanır, ama kadın aynı şeyi yapamaz.» (J.L. Vivès, Institution de la Femme Chrètiènne). (6)

«Kadın beceriksiz ve gülünç bir hayvandır. Platon dahi onu hangi kategoriye, akıllı varlıklar arasına mı, yoksa hayvanlar arasına mı yerleştireceğini haklı olarak kestirememiştir. (...) Kadın daima kadındır; yani aptaldır.» (Erasmus, *Institution du mariage chretien).* (7)

Ne var ki Rönesans Avrupası'nın bütün erkekleri bu kadar kadın düşmanı değillerdi. Örneğin doktor, müneccim, filozof Cornelius Agrippa (1486-1535) Avusturya prensesi Marguerite'i büyücülükle suçlayan Franciscan'lara karşı savunu amacıyla kaleme aldığı *De Nobilitate et praecellentia foeminei sexus* (Kadın cinsiyetinin soyluluğu ve yetkinliği üzerine/1509) adlı kitabında kadm-erkek eşitliğini, Kabbala (*) ve Kutsal Kitaplardan da destek alarak savunur. Bununla da kalmaz, kadının fizyolojik, zihinsel ve hatta teosofik üstünlüğünü kanıtlamaya girişir; Tanrı, Adem'e yasaklar koymasına karşın Havva'nın iradesini özgür bırakmıştır; dahası kadın vücutça erken gelişip erkeğin hiçbir zaman başaramayacağı bir yaratıcılık eylemini, doğurganlığı gerçekleştirir. Hatta kadının aybaşı kanı bile *yangınları söndürür, fırtınaları dindirir, boğulanları kurtarır, tehlikeyi savar, kara büyüyü bozar, ifritleri kovalar.»* (8) (C. Agrippa'nın çağlar boyu resmi Hıristiyan öğretinin yanında, kimi zaman su yüzüne çıkıp kimi zaman bastırılarak süregelen, Paganistik kaynaklı rafızi/sapkın öğretilerden etkilendiği açıktır). Yine yazara göre, kadının eşitsizliği doğadan değil, eğitimden kaynaklanmaktadır: *«Kadınlara edebiyat eğitimi yasağı kaldırılır kaldırılmaz, zihin eserlerinde erkeklere yetişmeye, hatta onları geride bırakmaya muktedir olduklarını göreceğiz.»* (9)

(*) **Kabbala:** Yahudiliğin gizli bilgilerinden oluşan gelenek.

C. Agrippa'nın yanı sıra Guillaume Postel'in (1510-1581) mistik feminizmi *(Yeni dünya kadınlarının şahane zaferleri ve akıl yoluyla bütün dünyaya, hatta eski dünyanın monarşisini elinde tutanlara nasıl hükmetmeleri gerektiği hakkında/*1553), François de Billon ile Marguerite de Navarre (I. François'nın kardeşi, *Heptameron* adlı kitabı/1559 var), Des Roches hanımları, Nicole Estienne *(Evli bir kadının ıstırapları ve hayatı boyunca çektikleri/*1595) gibi kadın yazarlar da anılabilir. [10]

Kadının zihinsel yetiler bakımından erkekten geri kalmadığı, eğitilmesi halinde bu kapasitesini ortaya koyabileceği tezi, 17. yüzyıl boyunca da bolca işlenmiştir. Henüz gündemde ne iktisadi ne de siyasal haklar vardır. Batılı (erkek) birey, yükselen kapitalizmin yarattığı yeni şartlarda, Katolik Kilise karşısında kendi bireyselliğini daha yeni kurabilmektedir; kadınlara ise sıra gelecektir kuşkusuz; ama daha sonra... Montaigne'ın öğrencisi ve arkadaşı olan Marie de Gournay (1566-1645; *Kadınların ve Erkeklerin Eşitliği/1622* ve *Kadınların Kaderi/*1626), Descartes'ın öğrencisi Poullain de la Barre *(İki cinsin eşitliği üzerine/*1673, *Hanımların eğitimi üzerine/*1674) bu yüzyılın sivrilen *kadın hakları savunucularıdır.*

Avrupa'da Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan 18. yüzyılın en önemli olayı, kuşkusuz, Fransız Devrimi'dir. Fransız (ve izleyen yıllarda çoğu Avrupa ülkeleri) burjuvazisinin iktidarı ele geçirmek amacıyla toplumsal devrimin öncülüğünü üstlenmesi, her sınıftan kadınların yaşamında da altüstlüklere yolaçmıştır doğal olarak. Ne var ki, *Eşitlik* sancağıyla emekçi halk kitlelerini hareket geçiren burjuvazi, iktidarını sağlamlar sağlamlamaz, emekçilere eşitlik tanımak şöyle dursun, kendi sınıfının kadınlarına dahi sırt çevirmişti. Hem de Montesqieu, Voltaire, Diderot ve özellikle Condorcet (Alman filozof -

yazar Hippel'in etkisiyle) (11) gibi devrim önderlerinin, kadın haklarını savunuyor oluşuna karşın...

Oysa kadınlar yürekten inanmışlardı Devrim'e. 1789' da Paris'de siyasal kadın kulüpleri örgütlediler. 1791'de Hollanda kökenli Etta Palm Devrim Meclisi'nde söz alarak kadınlara eşit haklar talep etti. İki kadın, Anne Tervagne (Theorigne de Mèricourt) ve Marie Gouze (Olympe de Gouges) bir yandan Cumhuriyetçilik ilkelerinin sağlamlaşması için uğraşırken, bir yandan da kadınlara oy hakkı verilmesi, devlet yönetiminin kadınlara da açılması, evlilik pratiğinde reform, evli olmayan annelerin yasal haklarının tanınması vb. konularda mücadele ediyordu. Gouges, 1791'de Kraliçe'ye ithaf ettiği, *Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'ni kaleme aldı. Ne var ki, fazla ileri gitmiş, yeni demokrasinin sınırlarını, yeni efendilerin çizmek istediğinin ötesine taşırmıştı. Gouges 1793'de giyotine gönderildi. Bir başka aşırı, Theorigne de Mèricourt ise, Jacobin kadınların saldırısına uğrayıp dövülünce çıldıracak ve yaşamının geri kalan kısmını bir akıl hastanesinde geçirmek zorunda kalacaktı.

Kadın klüplerinin akıbeti de pek parlak olmadı. *Devrimci-Cumhuriyetçi (Kadın) Yurttaşlar Kulübü* aşırı radikal Jacques Roux'ya angaje olunca, tüm kulüpler Konvansiyon'ca kapatıldı.

Aynı yıllarda İngiltere'den de bir feminist ses yükseliyordu: Mary Wollstonecraft'ın İnsan Hakları Bildirgesi'ne naziresi, *Kadın Hakları Bildirgesi* (1792). Öncelikle ahlak ve eğitime, aile-içi eşitsizliklere ilişkin eleştirilerin yeraldığı *Bildirge,* yazarının da deyişiyle orta sınıf kadınlarına hıtabetmekteydi. Ne var ki, benzerleri gibi, radikal-entelektüel küçük bir çevre dışında, sıcak yuvalarının güvenliğine sığınmış burjuva kadınları varlığından dahi haberdar olmadılar *Bildirge*'nin. (12)

Avrupa ve ABD'de Feminizm'in dar bir aydın çevresinin ilgisiyle sınırlı kalmaktan çıkıp, kitleselleştiği 19.

yüzyıla gelmeden önce, şimdiye değin özetlediğimiz gelişmelerin anlamını bir kez daha vurgulamak gerekir kanısındayız. 14. - 18. yüzyıl arasında kadın ve kadın haklarına ilişkin tartışmalar, öncelikle Platonizm'in, Yahudiliğin ve giderek Katolik Kilise'nin kadim *«Kadın İnsan mıdır?»* sorusu karşısında, yükselmekte olan Batı burjuvazisinin cevap arayışını simgelemektedir. Madem ki insanlar vazgeçilmez, özüne dokunulmaz, devredilmez vb. hak ve özgürlüklerle ve eşit olarak doğuyorlardı; şu halde kadının konumu ne olacaktı? Bu soru nedeniyledir ki, kadın olsun, erkek olsun ilk feministler çabalarını kadının da *insan* olduğu, eğitim görürse pekala erkekler kadar zihinsel kapasite gösterebileceğini kanıtlamada yoğunlaştırmışlardır.

B) *Feminist Eylem*

19. yüzyıl Avrupası, birçok toplumsal katmanı olduğu gibi, kadınları da kitlesel hareketlere sürükleyecek değişimlere sahne olmuştu. Bu değişimlerden en önemlisi, sanayi devrimi, diğerlerinin de sürükleyicisi olmuş, küçük ölçekli ev üretimi yerini geniş ölçekli sınai üretimine bırakarak yok olmaya yüztutmuş, kent nüfusu o güne değin görülmedik bir biçimde artmış, aile yapısı ise geniş aileden çekirdek aileye dönüşerek üretim tarzına ayak uydurmuştu. Böylelikle aile üretim birimi olmaktan çıkıp, tüketim birimine dönüşüyordu. Bu gelişmeler, burjuvazinin siyasal iktidarını pekiştirdiği 18. yüzyıl sonlarından itibaren hızla kutuplaşan iki sınıfın kadınlarına, burjuvaziye ve proletaryaya değişik biçimlerde yansımaktaydı. Burjuva kadını bir yandan kocası aracılığıyla yükselen refah düzeyinden payını alırken, bir yandan da tarihi boyunca görmediği bir güvencesizlik ko-

numunda bulmuştu kendini. Eğitim kurumlarından yararlanma, kendi adına mülk edinme, miras hakları son derece kısıtlı, mesleklerde giderek artan uzmanlaşma nedeniyle geleneksel olarak kadın işi sayılan (öğretmenlik, hemşirelik vb.) işlerin dahi dışına düşmüş, her türlü siyasal haktan yoksundu. Evlenene değin babasının, evlenince de kocasının eline bakıyordu. Bir gün gelip de (boşanma, ölüm vb. nedenle) sıcak yuvasının sahte güvenliğinin dışına çıkmak zorunda kaldığında, karşılaşacağı sorunlarla başedebilecek durumda değildi. Çaresiz, yuvaya sarılıyordu dört elle, güzel, erdemli, dindar, sadık kadın, fedakâr ana olarak. Nasıl sarılmasın, bir gönül avcısına kapılıp da kendisini teslim etti mi, yasalar acımasızdı. Zinanın tek sorumlusu kadın sayılıyor, erkeğin sorumluluğu söz konusu edilmiyordu. Böylesi bir durumda beş parasız ve işsiz güçsüz olarak kendini kapının dışında bulacağına kesin gözüyle bakılabilirdi. Oysa şu ünlü Napolyon Kodu, geçerli olduğu ülkelerde erkeklerin metres tutma hakkını meşru kabul ediyor ve kadına, ancak kocanın metresiyle aile ikametgahında cinsel ilişkide bulunması durumunda boşanma hakkı tanıyordu.

Öte yandan, burjuvazi (tüccar, sanayici, serbest meslek sahipleri, bankerler vb.) Fransız Devrimi'nin esinlediği radikalizmle birlikte 19. yüzyılda, aristokrasi taklitçiliğini bir kenara bırakarak kendi kimliğini kurma, kendi değerlerini toplumda egemen kılma uğraşma girmişti. Aristokratik aylaklık, şövalyelik; artık kınama ve burun kıvırma konusuydu. Yetenek, çaba, girişimcilik, beceriklilik ve yeri geldikçe kurnazlık, işbilirlik toplumsal değerler merdiveninin üst basamaklarındaki yerlerini almıştı. Artık *iş bilenin, kılıç kuşananın*'dı ve bu, kadın için de zaman zaman kendini bir zorunluluk olarak dayatıyordu. İşte Feminizm, az ileride de göreceğimiz gibi, Batı toplumlarındaki (münhasıran) *BU* kadının isteklerinin ifadesidir.

Proleter kadın ise, çok değişik sorunları göğüslemek zorundaydı. Geniş ölçekli sanayi onları kırsal kesimden koparıp fabrikalara sürüklemişti. Çoluk-çocuk demeden *kâr, daha çok kâr!* diye kapitalist rekabetin acımasız çarklarını işletmek için günde 14-16 saat çalışıyor, yorgun argın eve geldikten sonra ise kapısının önüne çıkıp günlük kazancına 1-2 sent daha ekleyebilmek için vücudunu satabileceği müşteriler beklemeye koyuluyordu. Sağlık ve yaşam koşulları korkunçtu. İşte 1837'de Manchester'in işçi mahallelerini gezen iktisatçı Nassau Senior'un tanıklığı: «*Bu kasabalar -çünkü büyüklükleri ve nüfuslarının kalabalığı bakımından kasabadırlar- spekülatör müteahhitin azami ve kolay kazancından başka hiçbir şey gözönüne alınmaksızın yapılmışlardır... Bir yerde koca bir sokak bir hendek boyunca ilerliyor, çünkü böylece kazma masrafına girmeden bodrum yapılabilmiş; bodrumlar da eşya koymak için değil, insanların oturacağı ev olarak yapılmış. Bu sokaktaki tek bir ev koleradan kurtulamadı*» (13) Denebilir ki, 19. yüzyıl Avrupası'nda emekçi sınıfın birincil uğraşı *hayatta kalabilme mücadelesiydi.* Bunu soyut bir *kadın-erkek* savaşıyla değil, sınıf dayanışmasıyla yapabileceğini ise, deneyimleriyle öğrenecekti.

Konuya dönelim. Aydınlanma ve Ansiklopedist Rasyonalizm'in felsefesi, Fransız Devrimi'nin siyasal ve Protestanlık'ın dinsel/etik ilkeleri, 19. yüzyıl kapitalizminin *liberalist* öğretisi içinde erimiş, massolmuştur. Liberalizm, toplumu tekil atomlardan oluşmuş olarak düşünüyor ve bunlar arasındaki, her türlü Devlet müdahalesinden uzak serbest rekabetin sonunda eşitlik ve adaleti sağlayacağını vazediyordu. Ünlü İngiliz düşünür J. Stuart Mill, bu öğretiyi kadınlara da aktardı: 1869'da yayınlanan *The Subjection of Women*'ı (Kadınların Boyunduruk Altına Alınması) feministlerin İncil'i sayılır. Bu kitap basılır basılmaz Avrupa'da bomba etkisi yaptı; kısa bir süre içinde Fran-

sa, Almanya, İsveç, Danimarka, Avusturya, Polonya, İtalya ve Rusya'da da yayınlandı.

Mill'in kitabı, Feminizm'i liberal bireycilik siyasal kuramına bağlamaktadır. «*İnsanlar artık hayattaki konumları içine doğup, yaşamları boyunca çözülmez bağlarla bu yere bağlanmıyor, fırsatlar elverdiği ölçüde yetilerini kullanıyorlar.*» Ne var ki, bunun tek istisnası, kadının durumudur. «*Burada ve yalnızca burada, daha yüksek toplumsal işlevler, salt doğum nedeniyle ve hiçbir şekilde değiştirilemez bir kesinlikle insanlığın yarısının önünde kapanmıştır.*» (14)

Bu durumun düzeltilebilmesi için «*kadının önündeki engeller kaldırılmalı tüm yurttaşlık konularında erkekle eşitliği tanınmalı, tüm şerefli meslekler ve öğretim ve eğitim kurumlarının kapısı önüne açılmalı, kocaların karıları üzerindeki aşırı otoritesi hafifletilmeliydi.*» (15) Mill'in önerileri için «*iktisadi 'laissez-faire' (bırakınız yapsınlar) ilkesinin toplumsal yaşama uyarlanışı*» diyor Evans. Kadınların önündeki tüm yasal engellerin kaldırılması, onların kişiliklerini geliştirecekti; bu da pazar ekonomisinin taleplerine uygundu.

Ne var ki, Mill'in *devrimciliği* emekçi sınıflar sözkonusu olduğunda, geri çark ediyordu: «*Ailenin geçimi mülkiyete değil de ücrete bağımlıysa, erkeğin geçimi üstlendiği, kadının da ev harcamalarını denetlediği işbölümü, bana en uygunu gibi geliyor.*» Mill alt sınıf kadınlarının çalışmasının, erkeği tembelliğe iteceği endişesini (!) taşıyordu. (16) Tıpkı «*Yoksul çalışan sınıflara eğitim vermek... aslında ahlakları ve mutlulukları için zararlıdır; hayatta paylarına düşenden nefret eder, toplumdaki yerlerinin mukadder kıldığı şekilde tarımda ve başka emek isteyen işlerde iyi ve uysal hizmetkârlar olacak yerde... bölücü ve yıkıcı yayınlar okur... efendilerine karşı küstahça davranırlar,*» diyen Royal Society başkanı Mr. Giddy gibi. (17)

Ne var ki, koşullar olgunlaşmıştı; Mill'in kitabı, o

güne değin kaleme alınan binlerce benzerinin aksine, hedefi 90'dan vurdu. İngiltere, Finlandiya, Fransa, Almanya ve İsviçre'de kadın hareketleri başlamıştı.

Avrupa ve ABD'yi bir anda saran feminist hareketlerin öncülerinin genellikle liberal ve seküler (*) gelenekli ailelerden çıktığına dikkati çekelim. Fransa'da 1789 Devrimi, ABD'de köleliği kaldırma mücadeleleri, Doğu Avrupa ülkelerinde millicilik akımları, bu feministler için, kendi sınıflarının değer ve taleplerini, tutumlarını öğrendikleri birer okul olmuştur denebilir. Siyasal bilinçleri liberal reformizmle tanımlıdır.

Ancak bağlı bulundukları siyasal eğilim kendi gereksinimlerine cevap veremez hale gelince, işin başa düştüğünü anlamışlar ve *kendi* hakları için mücadeleye koyulmuşlardır. Fransa'da bu kopuş anı, yukarıda da gördüğümüz gibi, 1789 Devrimi sonrasıdır. ABD'li feministler ise, uzun süre köleliğin kaldırılması mücadelesine katıldıktan sonra (18) 1866'da Kongre'de görüşülen Anayasa değişikliğiyle özgürlüğüne kavuşan kölelere oy hakkı tanınıp da kadınların devre-dışı bırakılması sonucu kendi mücadelelerini bağımsızca sürdürme kararı aldılar. İlk mücadeleler, evli kadınların kendi mülklerini kontrol edebilme, bekârların ise meslek edinebilme, orta ve yüksek öğrenim kurumlarına girebilme hakkı gibi sınırlı ve oldukça ılımlı talepler etrafında yoğunlaşıyordu. Örneğin 1848 yılında ABD'de New York eyaletindeki Seneca Falls'da toplanan *Kadın Hakları Konvansiyonu,* kadınların mülkiyet hakkı, meslek edinme hakkı, eğitim olanaklarının genişletilmesi, Kilise'de önemli görevlere getirilebilmeleri vb. konuları üzerinde yoğunlaşmış, buna karşın oy hakkını ikinci planda tutmuştur. İngiltere'de 1855'de kurulan *Kadınların Çalışması Derneği* de benzer

(*) **Secularisme**: Din ile Devlet'in ayrı, özerk ve bağımsız kurumlar olmasını savunan öğreti.

şekilde, kadınların yüksek öğrenim ve meslek edinme hakkını savunur. Bu dernek bir de *Englishwoman's Journal* (İngiliz Kadınının Gazetesi) adıyla bir gazete çıkartmıştır. Başlangıcından itibaren anti-klerikalizm, (*) filantropi (**) ve liberal reformizmin etkisinde olan Fransız feminizmi ise ilk kez *Sociètè pour la revendication des droits de la femme* (Kadın Haklarını Talebetme Derneği) biçiminde örgütlenir (1866). Bu dernek, Paule Mink, Louise Michel, Elie Reclus gibi radikal cumhuriyetçi üyelerine rağmen ılımlıdır. Kadınlara daha ileri bir eğitim olanağı sağlamak, fuhuşu önlemek, çalışan kadınlara daha yüksek ücretler sağlamak vb. konularıyla uğraşır. Ne var ki, radikal üyelerinin Paris Komünü'ne katılması sonucu dağılır.

Bu arada, ABD ve İngiltere'de kurulan *Society of the Sacret Heart* (Kutsal Yürek Derneği/1800), *Sisters of Mercy* (Şefaat Hemşireleri/1827), *Sisters of Our Lady of Charity of the Good Shephard* (Kutsal Çobanın Hayırlı Hanımı Hemşireleri/1833), *Little Sisters of the Poor* (Yoksulların Küçük Hemşireleri/1840), *Society of the Holy Child Jesus* (Kutlu Çocuk İsa Derneği), *Poor Servants of the Mother of God* (Tanrı'nın Anası'nın Yoksul Hizmetkârları/1868) gibi [19] dinsel kadın tarikatları, bir yandan feminist faaliyet odaklarından biri olan hayır faaliyetlerini yürütüyor, diğer yandan da kızların eğitim hakkı için uğraşıyordu. Şurası da belirtilmelidir ki, özellikle ABD'de din (Protestanlık), kadın hakları savaşçılarına güvenli bir zemin sağlamıştır. «*Amerikalı orta sınıf kadınına yitirdiklerini yeniden kazanma imkanını sağlayan gerçekte Amerikan Devrimi değil, onu izleyen ve*

(*) **Anti-klerikalizm:** Kilise dogmatizmine karşı çıkış.

(**) **Filantropi:** Varlıklı şahısların özellikle kendi kurdukları vakıflar aracılığıyla giriştikleri hayır faaliyetleri. Felsefi bir akım olan Hümanizm'den farklıdır.

'İkinci Büyük Uyanış' adını alan dinsel diriliş idi. (...) Kadınlar dirilişte önemli bir rol oynadılar. Dua toplantıları ve diğer Protestan ayinlerinde kürsüye çıkıp söz alarak Quaker geleneğini canlandırdılar.» (20)

Görüldüğü gibi, ilk çıkışlar alabildiğine çekingen, meşruiyyet sınırlarını zorlamaktan ürkek ve filantropik yanı ağır basan kıpırtılardır. Yine de *elinin hamuruyla erkek işine karışan* kadın, tepkiyle olmasa dahi istihzayla karşılanır rahatına düşkün burjuva erkeği tarafından. Kendini ciddiye aldırtmak için, meşru bir zeminde sansasyonel bir çıkış yapmak zorundadır. İki toplumsal bozukluk ona bu fırsatı sağlar; fuhuş ve alkolizm. İngiltere'de 1860' da Avam Kamarası'nda kabul edilen Bulaşıcı Hastalıklar Yasası, fahişeliğinden kuşkulanılan kadınlar için bir çeşit vesika sistemi uygulanmasını öngörüyor, böylece fuhuş devlet eliyle örgütlenmiş oluyordu. İngiliz feminist Josephine Butler yasaya karşı ateşli bir savaş açtı ve kısa sürede Protestan Kilise ve sendikaların desteğini kazandı. Yasa, 1886'da yürürlükten kaldırılacaktı. Benzer hareketler ABD ve Avrupa'da da yaygınlaştı. ABD'li Susan B. Anthony 1877'de *Fuhuşun Yasallaşmasını Önleme Komitesi*'ni kurarak başına geçti. Fransa'da ise hareketin başını, *Kadının Durumunu İyileştirme Derneği* kurucusu, az ileride de sözedeceğimiz ünlü kadın mason Maria Deresmais çekiyordu.

Fuhuşa karşı hareketle anti-alkol mücadelesi, içiçedir. *«1873-74 yıllarında, alkole karşı haçlı seferberliği Amerikan Ortadoğusu'nu kasıp kavuruyordu. Orta sınıf kadınları, gruplar halinde dualar edip ilahiler söyleyerek barlara dalıyor, şişeleri, pencereleri kırıyor, masaları deviriyordu. Yüzlerce bar kapılarını kapatmak zorunda kaldı tabii kısa bir süre sonra yeniden açılmak kaydıyla. Bunun üzerine kadınlar daha örgütlü bir mücadelenin gereğini kavradılar»* (21) Sonuçta Hıristiyan Kadın Yeşilaycılar Birliği (1874) kuruldu. Bu dernek ABD'de oy hakkı kazanılmasında önemli bir rol oynayacaktı.

Fuhuş ve alkolizme karşı mücadele bir yandan kadınların taleplerinin toplumsal meşruiyyetini pekiştirirken bir yandan da onları ilk kez Devlet aygıtıyla karşı karşıya getirmiş ve bir bakıma politize etmişti. Bu zeminde oy hakkı için mücadele vermek daha kolaydı. Bu amaçla ABD'de Elizabeth Cady Stanton öncülüğünde *Ulusal Kadın Süfraj* (*) *Derneği*'ni kurdu (1868). Köktenci ruhbanaleyhtarı ve bireyci bir hareketti bu. Oy hakkının yanı sıra reformunu ve kadının aile içindeki konumunun düzeltilmesini savunuyordu. Daha ılımlı olan Lucy Stone önderliğindeki Boston grubu bu dernekten ayrılarak *Amerikan Kadın Süfraj Derneğini* oluşturdu (1869). Radikal olsun, ılımlı olsun her iki derneğin de ortak özelliği, işçi sınıfı kadınlarının durum ve taleplerinden bihaber oluşlarıydı.

İngiltere'de oy hakkı (süfraj) hareketi ise kadınların Parlamentoya 1499 imzalı bir dilekçe sunduğu 1866'da başlar. Dilekçenin reddi, *Ulusal Kadın Süfraj Derneği*'nin kurulmasına yolaçmıştır (1867). Hareketin öncüsü Lydia Becker, Avam Kamarasındaki sol liberallerin desteğini sağlamışsa da, tasarı her seferinde geri çevrilmiştir.

Oy hakkı mücadelesi Fransa'da oldukça ilginç bir görünüm alır. 19. yüzyıl sonlarına doğru burjuva feminist hareket, Maria Deraismes (1828-1894) ile arkadaşı Leon Richer'in (1824-1911) kurduğu *Kadının Durumunu İyileştirme Derneği*'nin (1870) tekelindedir adeta. Üye sayısı fazla olmamakla birlikte, kurucularının masonluk içinde etkin oluşları, geniş bir sesini duyurma olanağı sağlamıştır derneğe. Dernek, gerici ve bağnaz olmakla suçladıkları Katolik Kilise'yle savaş halindedir. Kadınların meslek edinebilmesi, öğrenim haklarının genişletilmesi vb.

(*) Kadınlara Süfraj (Woman's Suffrage) Hareketi: Avrupa ülkeleri ve ABD'de kadınlara oy hakkı verilmesini talebeden hareket(ler).

konularla ilgilenmesine karşın, kadınlara oy hakkı tanınmasına *karşı çıkar*. Gerekçe, dindar kadın kitlelerinin oylarını Katolisizm lehine kullanacaklarıdır.

Deraismes-Richer ikilisinin ölesiye karşı oldukları bir akım daha vardır: Komünizm.

«*Komünizm,*» demektedir Maria Deraismes, «*ilerici bir hareket değil, aksine gerici bir akımdır. Adaletsizlikleri ortadan kaldırmak bir yana, onları çoğaltır.*» (22)

Adaletsizlikler ise ancak hayır faaliyetleri ve sefaletle mücadele yoluyla kaldırılacaktır ortadan. Davet edildiği mason localarında hep bunları savunur. Bu seçkin insanlar sefalet çamurunda yetişmiş zavallı yaratıklara yardım elini uzatmalıdırlar.

«*Dahası, nedir bu kadınlar? Çöplük içinde serserilerle ve ahlaksızlarla birlikte büyümüş, tek kelimeyle her türlü ahlak nosyonundan uzak zavallılar. Daha beşikte en koyu cehalet ve yozlaşma içinde bulmuşlar kendilerini*» (Komün'ün son günlerinde Paris'i ateşe verdikleri gerekçesiyle yargılanıp ölüme mahkûm edilen Petroleuse'leri affettirmek için yazdığı makaleden). (23)

Deraismes-Richer ikilisinin oy hakkı konusundaki gerici tutumları, başlangıçta yanlarında yeralan kimi kadınların tepkisini çekmektedir. Hubertine Auclert (1848-1914) 1878'de kendi derneğini kurmaya karar verir *(Kadın Süfraj Derneği)*. Dernek yasa önünde tam eşitlik, eşit işe eşit ücret, meslek edinme hakkı, boşanma ve oy hakkı talep etmektedir. Proleter kadınları saflarına çekebilmek için sokak gösterileri (1885) ve hatta bir *gölge seçim* düzenleyecek kadar da gözüpektir. H. Auclert parlamento seçimlerine adaylığını koymak için başvurur; reddedilince «*Oy vermediğim için vergi de vermem*» diyerek bir vergi boykotu başlatır. 20 kadar kadın kendisine katılır da; ama haciz memurları kapıya dayanınca eylem bitecektir. Çıkardığı *La Citoyenne* dergisiyle (1881-1891) kadınların oy hakkına karşı çıkan Cumhuriyetçilere ve

Deraismes-Richer ikilisine karşı şiddetli bir mücadele sürdürür.

I. Dünya Savaşı, Avrupa ve ABD'deki kadın hareketlerini bıçak gibi keser. Savaş sonrası toparlanma da bir hayli güç olacaktır. Mücadeleler burjuva kadınlarına miras hukuku, öğrenim, mesleklere girme, mülk edinme, kendi adına hesap açabilme, medeni hukuk vb. alanlarda pekçok yeni hak kazandırmıştır kuşkusuz; ama siyasal haklar savaşımı, yitirilmiştir. Feminist hareketler liberal hareket içinde eriyecek ve kadınlara oy hakkı tanınmasının şerefi, hemen tüm Batı ülkelerinde, liberal burjuva partilerine ait olacaktır.

C) *Ve Sosyalist Haraket*

Burjuvazi cephesinde bütün bunlar olurken, üretimci-emek sahibi kadınlar ne yapıyordu? Hemen söyleyelim, bu biçimsel eşitlik mücadelesinin tümüyle dışındaydı emekçi kadın ve dışında kalmaya da özen gösteriyordu. Yaşamı ne eğitim, ne pantolon giyebilme ([24]), ne mirastan eşitçe yararlanabilme vb. haklarını ciddiye almasına elvermeyecek kadar ağırdı.

Ama üst sınıftaki kızkardeşleri, yoksulluk ve yoksunluk içinde kıvranan kardeşlerin yardımına yetişecekti az zamanda. İşçi kadınları sendikalaştırma girişimleri, ilkin burjuva feministlerinden gelmiştir. İngiltere'de 1874'de böylece örgütlenen *Kadınları Koruma ve Yardım Ligası* 1876 yılında merkezi sendikal örgüt TUC'a kabul edilmiş, ne var ki, işçi kadınlar mümkün olabildiğince erkek sendikaları içinde yeralmayı yeğlemişlerdir. Sendikaların burjuva kadınlarının etkisinde olduğu sürece başarısız kaldığını gören Mary Macarthur, feminizmin sendikal hare-

ket üzerindeki etkisini sılerek, emekçi kadınları sendikalarla bütünleştirmeyi başarmıştır.

Benzer bir girişim ABD'li feministlerce de gerçekleştirildi. *Kadın Sendikaları Ligası*'nda örgütlenen emekçiler, yer yer grev, direniş gibi kimi taşkınlıklara (!) da yeltenseler, hemşireler hep bağışlayıcı, hep özveriliydi. Ta ki... ta ki liga'nın tabanı kadirbilmezlik gösterip anarko-sendikalist Dünya Sanayi İşçileri Sendikası ile reformist Amerikan İşçı Federasyonu (AFL) arasındaki mücadelede birincilerin yanında yer alıncaya dek...

Peki aradaki bu soğukluk nedendi? Hepimiz kadın değil miydik? Hepimiz cinsiyetimiz nedeniyle ezilmiyor muyduk? Burjuva feministleri, kendileri erkeklerle eşit haklar almak için o kadar mücadele etmişken işçi kadınların gece vardiyasının ve ağır işlerin yasaklanması gibi kimi *cinsiyet-ayırımcı* önlemlerden yana oluşunu anlayamıyorlardı bir türlü. Kadınlar *pekâlâ* madende de çalışabilir, en ağır işlerin altından da kalkabilirdi... çalışan kendi olmadıktan sonra!

Feministlerin bir kanadı ise işçi sınıfını kurtarmak değil ama, kadınları işçi sınıfından kurtarmak peşindeydi. Bu amaçla dikiş-nakış kursları açılıyor, işçi kızları büyük kentin kötülüklerinden korumak için *sığınaklar* kuruluyor, giyim-kuşam için bağışlar toplanıyordu. ([25]) Yeter ki bu zavallı kızlar sınıflar arasında nefret tohumları serpmeye çalışan *kızıllara* kanmasınlardı.

Aşağıdaki örnek, feministlerin konumunu gözler önüne sermesi bakımından ilginçtir:

«1900 yılında Paris'de yapılan bir feminist kongre (*) feminist hareketin sınıf engelini aşmasının olanaksızlığını gözler önüne sermiştir. Kongrede işçi sınıfından da bir-

(*) Kadınların Durumu ve Hakları İçin Uluslararası Kongre (5-8 Eylül 1900). Kongre'nin şeref başkanı, Maria Deraismes'dir. (Bkz. Albistur-Armogathe, a.y.s. 354).

kaç delege vardı; feministler işçi sınıfından kadınların sorunlarını uzun uzun tartıştılar. Kongrede sekiz saatlik işgünü ve çalışma koşullarında yasal düzenlemeler konusunda öneriler kabul edildi. Ama hizmetçiler konusunda derin görüş ayrılıkları çıktı; feministler hizmetçilere haftada bir gün izin vermenin, fuhuşu artıracağı (!!) konusunda hemfikirdiler.» (26)

Evet, feminist kadınlar (çoğunun hayatında bir kez olsun ayağını basmadığı) fabrikada, işçi kadınların yanındaydı; ama ya iş *zülf-ü yare dokununca?* (Tabii tüm bu kararların, o fabrikaların patronu olan kocalarca nasıl karşılandığı da ayrı bir merak konusu...)

Feminist hareketin işçi sınıfına yönelişinde esas motifin, aynı yıllarda yürütmekte olduğu oy hakkı mücadelesine emekçi kesimlerin desteğini kazanmak olduğu açıktır. Bundan sonra, tıpkı 1789 sonrasında kocalarının, erkek kardeşlerinin yaptığı gibi, emekçiler yüzüstü bırakılacaktır.

Oysa emekçi kadınlar, bunu sezinlemiş ve kendi sınıflarının dünya görüşüne yönelmişlerdir çoktan.

Bu görüşler önce ütopisttir ve esas olarak burjuva ahlakının eleştirisi üzerine temellenmiştir. St. Simon, örneğin, evliliği eleştirir, komün yaşamını savunur. Robert Owen de komün yandaşıdır, kadın ile erkek için tek bir ahlaki standartın kullanılmasından, istek üzerine boşanmadan, doğum kontrolü yöntemlerinin yaygınlaştırılmasından yanadır. Fourier ise, çağımızın cinsel özgürlükçülerinden 150 yıl kadar önce, cinsel baskıları eleştirmiş, yolaçtıkları toplumsal bozukluklara parmak basmıştır.

Ütopik sosyalistlerin rasyonel eleştirisi, Bilimsel Sosyalizm'in kurucusu Karl Marx ve Friedrich Engels'den gelir. «*Hayatı bilinç belirlemez, aksine bilinci belirleyen hayattır.*» Engels bu öncülden hareketle, kadını köleleştiren, ikinci-sınıf yurttaş durumuna getiren iktisadi-siyasal, tarihsel-toplumsal koşulları, *Ailenin Devletin, Özel*

Mülkiyetin Kökeni'nde irdelemiş; kadım erkek karşısında ikincil konuma düşüren şartların somut/sınıfsal özünü sergilemiştir:

«*Çocuklarıyla birlikte birçok evli çiftleri kapsayan eski komünist ev ekonomisinde, kadınlara bırakılan ev yönetimi, tıpkı erkekler tarafından yiyecek sağlanması gibi, toplumsal zorunluluk taşıyan bir kamu işiydi. Ataerkil aile ve ondan da çok monogamique (tek-eşli y.n.) bireysel aileyle birlikte herşey değişti. Ev yönetimi, kamusal niteliğini yitirdi. Bu iş artık toplumu ilgilendirmiyor; bir özel hizmet haline geldi; toplumsal üretime katılmaktan uzaklaştırılan kadın, bir başhizmetçi oldu.*» (27)

Bu görüşleri Avrupa'da ilk benimseyen, Almanya'da sosyalist August Bebel'in kurduğu Sosyal Demokrat Parti oldu. Clara Zetkin'in çalışmalarıyla Parti'ye yakın bir kadın hareketi örgütlendi. Parti ise, Reichstag'da kadınların oy hakkı talebi, Medeni Kanun'a muhalefet, kreşlerin açılması, işçi sağlığının korunması, kadın işçilerin çalışma koşullarının düzeltilmesi, çocukların cinsiyetçi rollere göre eğitimine son verilmesi, kürtaj ve doğum kontrolü hakkı vb. konularda bu harekete destek oluyordu. Öte yandan, Rosa Luxembourg ve Clara Zetkin gibi kadınların partinin ön saflarında yeralması ile kadınların siyasal hakları desteklenmekte idi.

Bu dönemin önemli siyasal girişimlerinden biri de, Clara Zetkin'in çabalarıyla, 1907 yılında II. Enternasyonal bünyesinde Stuttgart'da düzenlenen *Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansı*'ydı. Çeşitli Avrupa ülkelerinden 60 delegenin katıldığı Konferans'ta burjuva feministleriyle işbirliği yapılmaması ve eşit oy hakkı için mücadele kararları alındı. Konferans'tan sonra Avusturya, Finlandiya ve İsveç'de Almanya tipi sosyalist kadın örgütlenmeleri başlamıştır.

Az önce de belirttiğimiz gibi, 19. yüzyıl sonunda sosyalist hareket, kadının toplumsal konumu konusunda ken-

di tez ve taleplerini ifadelendirirken, Feminizm'e köklü eleştiriler yöneltmekteydi. Bunun bir örneğini, Karl Marx'ın kızı Eleonor Marx-Aveling'ın Avusturyalı Sosyal-demokratların dergisi *Journal des Travailleurs Viennois*'a (sayı 3, 5 Şubat 1892) yazdığı bir makaleden, özetleyerek izleyelim:

«II. Enternasyonal Kongresi'nin (Brüksel, 16-22 Ağustos 1891) son oturumunda 400 delege şu kararı aldı:

'Tüm ülkelerin sosyalist partilerine, programlarında açıkça iki cinsin tam eşitliği talebini ifadelendirmelerini ve özellikle ilk elde yurttaşlık hukuku ve siyaset alanlarında kadına (erkekle) aynı hakların verilmesini talep etmek.'

Bu karar ve bu oybirliği Kongre'nin ilk oturumunda sosyalist emekçilerin Kongresi'nde burjuva süfrajet hareketle hiçbir ilişkisi olmadığının vurgulandığı bilindiğinde, daha da anlam kazanır. Savaş sorununda, Kongre barış feryatları koparmasına karşın, içinde barıştan eser olmayan geleneksel burjuva ligası ile, savaşın nedenlerini ortadan kaldırmak için uğraşan, iktisadi barışın partisi -sosyalist parti- arasındaki farkı vurgulayışında olduğu gibi, sınıflararası savaşı değil, cinslerarası savaşı tanıyan, mülk sahibi sınıftan olmakla, talepleriyle emekçi sınıftaki kızkardeşlerine haksızlık eden Süfrajetler Partisi ile, kadın emekçiler aleyhindeki mevcut durumun temeldeki iktisadi nedenlerini inceleyen ve onları kendi sınıfından erkeklerle omuz omuza, ortak düşmana, kapitalist sınıfın erkek ve kadınlarına karşı savaşmaya çağıran kadınların hakiki partisi -sosyalist parti- arasındaki farklılıkları da iyice vurgulamıştır.

(...)

Peki şu halde biz kadınlar ne yapmalıyız? Şunu: 'kadın' olarak değil, proleterler olarak, emekçi kocalarımızın dişi rakipleri olarak değil, mücadele yoldaşları olarak örgütlenmeliyiz.» (28)

Bu çağrı tüm Avrupa'da somutlanıyordu; hele Çarlık

otokrasisinin boyunduruğunu kırarak derin uykusundan görülmemiş bir şekilde silkinen Rus emekçi sınıfları arasında.

Rusya'da Çarlık yönetiminin emekçiler ve aydınlar üzerindeki ağır baskıları, tepkisini Avrupalılara dahi parmak ısırttıracak radikallikte başkaldırılarda buldu. Çarlık kızların öğrenimini yasaklıyor muydu, varlıklı ailelerin kızları İsviçre'ye öğrenime gidip, oradaki mülteci narodniklerin (Bakunin, Lavrov vb.) öğrencisi oluyordu. Bu kızların yurtdışında aldıkları diplomaların Rusya'da geçersiz sayılması emri (1874) ise, onları Çar'ın yeminli düşmanları arasına katmaktan başka işe yaramıyordu. Eğitim sistemini liberalleştirme, kızlara yeni öğrenim imkanları açma yolundaki girişimler de onları rejime kazanmada yarar sağlamadı; ok yaydan çıkmıştı bir kez.

Rus öğrenci gençliği içinde Fourrier'in görüşleri egemendi, kadının tüm baskılardan kurtuluşu, çocukların topluluğun denetimine alınması, evliliğin ortadan kalkması tartışılıyor, hatta komünler kurularak bunlar uygulamaya sokuluyordu.

1860'da Çar'a suikast düzenlenmesi ve hemen ardından polisin gençlik kesimi üzerine giriştiği yoğun baskılar, öğrencileri yüksek ölçüde politize etti. Popülist-anarşist (narodnik) ve daha sonra da sosyalist devrimci (S-R) hareket içinde kadınlar da fiili görevler üstlenmişlerdi. 1881'de Çar'ı öldüren Sofia Perovskaya, Rusya'da siyasal suçtan idam edilen ilk kadın olmuştur.

Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) ise, işçi sınıfı bilimi üzerinde temellenmekle, kadının iktisadi-siyasal bağımsızlığını savunmaktaydı. Ve iktidara gelir gelmez bunu uygulamaya başladı:

«(...) Avrupa'nın en geri kalmış ülkelerinden birindeki Sovyet iktidarı, iki yıllık sürede kadını kurtarmak, onu güçlü cinsle eşit düzeye getirmek yolunda, dünyanın

ileri, aydınlanmış demokratik cumhuriyetlerinin tümünün 130 yılda yaptığından daha fazlasını yapmıştır.

(...)

Bu yalandan kurtulalım! Ezilen cins, ezen sınıflar, sermayenin ve hisselerin özel mülkiyeti ve aç insanları köle yapmak için artık tahıllarını kullanan, ağzına kadar ambarları dolu insanlar olduğu sürece herkes için *özgürlük ve eşitlikten sözeden yalancılardan kurtulalım...» (29)*

Devrimin hemen ilk yıllarında kadınların önlerindeki yasal, dinsel, geleneksel kısıtlamaların tümü kaldırıldı, kadın ile erkek eşit haklarla donatıldı. Kilise nikahları yasadışı sayıldı; evlilik özel hükümet bürolarında kaydedilecek, yeni evliler ya ortak soyadı taşıyacak ya da kendi soyadlarını koruyacaklardı. Evlilik tam hak eşitliği üzerine kuruluyor, her iki ebeveyn de çocukların bakımında eşit rol üstleniyor ya da bu görev Devlet'e devrediliyordu. Sağlıklı ve çalışabilir olduğu sürecc hiçbir eş öbürünün geçimiyle yükümlü değildi. Boşanma ve kürtaj serbest bırakılmıştı. Meşru ve gayri-meşru çocuk ayırımı kaldırılmış, evli olmayan annelere evli olanlarla aynı haklar tanınmıştı. Öte yandan, kadınların siyasal yaşamda ağırlık kazanması ön plandaydı. Lenin 21 Şubat 1920'de Moskova Sovyet seçimlerinde şöyle diyordu:

«Hedefimiz ülkenin yönetiminde hergün daha çok kadının söz sahibi olmasını sağlamaktır... Kadın işçileri seçin! Partili olsun olmasın daha, daha çok kadın!» (30)

Kadınlar bu devrime sahip çıkmasını bildiler ve bünyelerinde ünlü Sovyet devrimcisi Alexandra Kollantai'ın öngördüğü şu dönüşümü gerçekleştirebilmek için, yani, sınıflarının iktisadi-siyasal bağımsızlığına kavuşmasına koşut olarak, kendi kimliklerini kurabilmek için toplumu dönüştürme uğraşma canla başla katıldılar:

«Kadının içsel-tavrında (davranışında) önemli bir devrim olmak zorundadır; kadının iç-dünyası büyük ölçüde alt-üst olmalıdır; erkeğin kendisine kattığı değerleri

geri aldığı an, benliğinde, onu iflasa sürüklemekten kurtaracak zengin bir kendine güvence veren değerler birikimi sağlanmış olmalıdır.» (31)

II — FEMİNİZM'İN TÜRKİYE'YE GE(TİRİ)LİŞİ

Batı dünyasında tüm bunlar olup biterken, Osmanlı İmparatorluğu kadınları ne alemdeydi? Batı'daki siyasal-toplumsal çalkantılardan nasıl etkileniyordu?

Hemen belirtelim, Batı'daki *Kadın Hakları* hareketinden etkilenen, uyarılan (o da 19. yüzyıldan başlamak üzere) devlet yönetiminde giderek daha çok söz sahibi olan elitti. Şöyle ki:

«Daha 16. yüzyılda ağırlığını duyurmaya başlamış olan toprak ağaları, kentli ticaret-ağaları, faizci-tefeciler, 19. yüzyılın başlarında din adamlarının da desteğini alarak kendilerini DEVLET'e kabul ettirmeyi başarmışlar ve Saray ve ona bağımlı askeri üst-kademelerin alacakları kamu-yönetimiyle ilgili kararları etkiler olmuşlardır. Bu çıkarcılar-birliğini oluşturan unsurlardan kentli ticaret ağaları ile kentli faizci-tefeciler, 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarında Batı dünyasında patlayan toplumsal değişiklikleri de dikkatle izlemişler ve bir tür burjuva ıslahatçılığı'na girişirlerse yüzyıllardır süren saray çevresinin boyunduruğundan kendilerini kurtarabileceklerini sezmişlerdir. Nitekim daha sonra ıslahat hareketleriyle (Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet) kendi sınıfsal çıkarlarını sağlama almışlar (örneğin Arazi Kanunu, Alamet-i Farika Kanunu/1830 ve Murabaha-Faiz İşleri Nizamnamesi/1896) kamunun yönetiminde kendisine başvurulmadan karar alınamayan sınıf güçlülüğüne erişmişlerdir.» (32)

İşte Batılı Feminizm'den etkilenen ve alel-acele benimseyen, bu *çıkarcılar-birliği* içindeki müslüman ve/veya lövanten İstanbullu, İzmirli büyük sermaye çevreleri

olmuştur. Bu kesim, bır yandan, Altındal'ın dikkati çektiği üzere Batı'lı Sosyalistlere, Komünistlere, Komüncülere *«valışi, hırsız, canavar vb.»* yakıştırmalarıyla saldırırken ([33]) bir yandan da, *«Kadınlar idari ve siyasi işlerde erkekler gibi yer aldıkları zaman anlaşılmalıdır ki insanlık devri başlamıştır. İnsanlık herkesin hukukça eşit olmasıdır. Hanımlarımızın ileride herşey olacaklarını kati olarak biliyorum...»* (Halil Hamit, *İslamiyette Feminizm yahut Alem-i Nisvanda Müsavat-ı tamme,* 1910, s. 85) ([34]) vb. sözlerle Kadın Hakları'na sahip çıkmış, restorasyon çabasındaki Devlet'i (kendi) kadmlar(-ı) lehine bir dizi tedbir almaya zorlamıştır. Bunlar arasında kız evlatların miras hakkını düzenleyen *Arazi Kanunu* (1847), gelinlik vergisinin kaldırılışı, cariyelik ve köleliğin yasaklanması, birbiri peşisıra açılan kız okulları, kızlara orta (1862), sanat (1869), öğretmen (1870) ve yüksek (1914) okullara girme imkanının tanınması bunlar arasında sayılabilir. *«Tahmin edilebileceği üzere tüm bu yeniliklerden büyük şehirlerde yaşayan aydın (batı fikirli) ailelerin kızlarıyla, Hıristiyan Osmanlı yararlanabildi. Bu arada Anadolu tefeci-faizci-ağalar elinde kan ağlamaktaydı; Anadolu'da yeni palazlanan çıkarcılar birliğinin zulmünden kurtulmak için elinde avucunda birşey kalmamış olan halk arasında çocuklarını yıllığı kırk kuruşa kiraya verenler vardı. O yıllarda Anadolu kadınının durumunu şu bilgiler açıklar niteliktedir: Bir çamaşırcı kadının 'haftalık' ücreti 3-6 krş., bir marangozunki 15-20 krş., bir tercümanın (ki müslüman olmayanlar arasından seçiliyordu) 'gündelik' ücreti ise 96 krş. tur. Yine o yıllarda bazı zorunlu maddelerin perakende fiyatları ise şöyledir: 1 okka ekmek 1 krş., 1 okka tereyağı 14 krş., 1 okka süt 1 krş. 20 para, şekerin okkası ise 7 krş. tur.»* ([35])

Ne var ki, büyük kentlerdeki seçkinlerin hiç mi hiç umurunda değildir bu sayıların ardında yatan acı gerçekler. Onlar *Aman asrileşelim!* telaşmdadırlar; asrileşmek,

garplılaşmaktır; yani Batılı'ya benzemek. Gözler Paris' tedir, Londra'dadır, en azından Selanik'tedir. Batı siyasetini yakından izleyen kentin dört bir yanını kuşatmış mason localarıyla, Emmanuel Carasso (Karasu), Moiz Kohen (Tekin Alp), Abraham Galanti gibi yahudi akıl hocalarıyla, İttihat ve Terakki'siyle Selanik'te.

Önce Şinasi, Şemseddin Sami, Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Fatma Aliye, ardından Ziya Gökalp, Halide Edip, Ahmet Ağaoğlu, Abdullah Cevdet, Celal Nuri gibi kalemler, kadının aile içindeki yeri, çok karılılık, görücü usulü, kadınların mesleklere girememesi, yüksek öğrenimden uzak tutulmaları vb. konulara itirazda birleşmiş, ne var ki hiçbiri (özellikle II. Meşrutiyet yazarları) Türk-Osmanlı kadınının siyasete karışmasından söz etmemiştir.

Bu arada, kadınlara yönelik pek çok gazete/dergi görülür. *Terakki* gazetesinde (1868-1870: Hükümet emriyle kapatılmıştır) Batı'dakı feminist hareketleri Osmanlı kadınına tanıtıcı yazılar yayınlanıyordu. Bu gazete bir de kadın okurları için *Muhadderat* adlı bir ek yayınlamış; bu yayında *kadın-erkek eşitliği* konusu tartışmaya sokulmuştur. Okuyalım:

«Şurasını iyi bilmek gerekir ki, ne erkekler kadınlara hizmetkar, ne de kadınlar erkeklere cariye olmak için yaratılmıştır. Erkekler hüner ve marifetleri ile hem kendilerini hem de hepimizi geçindirebiliyorlar ve idare edebiliyorlar da, biz niçin bilgi ve hüner kazanmaya kudretli olmuyoruz? El ve ayak, göz, akıl gibi vasıtalarda bizim erkeklerden ne farkımız var? Biz de insan değil miyiz? Yalnız cinsimizin ayrı oluşu mu bu halde kalmamıza sebep olmuştur? Bunu hiçbir sağduyu sahibi kabul etmez. Eğer öyle olmak gerekse idi, Avrupa kadınları da bize benzerdi.» (36)

Yanı sıra, *Vakit, Şükufezar* (imtiyaz sahibi: Arife Hanım), *İnsaniyet* (kurucular: Hatice Semiha, Rabia Ka-

mile), *Ayine, Parça Bohçası, Aile, Hanımlara Mahsus Gazete* (1895 yazarları arasında Fatma Aliye, Şair Nigâr, Makbule Leman, Emine Semiye, şair-bestekar Leyla ve Fahrünnisa hanımlar vardır.) ile II. Meşrutiyet döneminde çıkan *Demet, Millet Gazetesi, Kadın Mecmuası, Mehasin* (Fatma Aliye Hanım -1908), *Kadın* (1908, Selanik), *Kadınlar Dünyası* (1913. Sahibi: Nuri Ülviye Hanım Müdafaa-yı Hukuk ve Nisvan derneğinin yayın organı) ve *Mefharet* sayılmalıdır.

Kadın örgütleri ise, biraz gecikmeli olarak, ancak II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ortaya çıkmışlardır. Batılı benzerlerinde olduğu üzere, bunlar önce hayır faaliyetlerine yönelik derneklerdir. Yalnızca *kadın hakları*'nı gündemde tutan dernekler ise bu hayır kurumlarının hazırladığı meşru zemin üzerinde daha rahat yükselecektir.

Sıralayalım:

1 — *Cemiyet-i İmdadiye* (1908). Başkanı: Fatma Aliye Hanım. Amacı: Rumeli sınırındaki askerlere kışlık giyecek sağlamak.

2 — *Teali-i Nisvan* (1909). Kurucusu: Halide Edip Hanım.

3 — *Hilal-i Ahmer Kızılay Hanımlar Merkezi* (1912): Besim Ömer Paşa'nın himmetiyle kuruldu. Göçmen kızlara ve şehit çocuklarına sanat öğretmek için bir sanat atölyesi açtı.

4 — *Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi* (1912). Kurucusu: Nezihe Muhittin Hanım.

5 — *Esirge Derneği* (1913). Balkan savaşında dul ve yetim kalanlara biçki-dikiş, eski Türk sanatları öğretmek için okul açtı.

6 — *Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan* (1913). Kurucusu: Nuriye Ulviye Hanım. Kadınların giysileri, yeni iş alanları açılması ve eğitim sorunları üzerinde durulmuştur.

7 — *İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi* (1913)
8 — *Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi* (1914)
9 — *Biçki Yurdu* (1914)
10 — *Bikes Ailelere Yardımcı Hanımlar Cemiyeti* (1915)
11 — *Türk Ocağı* (1916)
12 — *Bilgi Yurdu* (1916)
13 — *Tefeyyüz*
14 — *Nisvan-ı Osmaniye*
15 — *Kadıköy Fakirperver Hanımlar Cemiyeti* (1917)
16 — *İslam Kadınları Çalıştırma Cemiyeti* (1917)
17 — *Himaye-i Etfal Cemiyeti Hanımlar Merkezi* (1918)
18 — *Muallimeler Cemiyeti* (1918)
19 — *Üsküdar Biçki Yurdu* (1918)
20 — *Musiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti* (1918)
21 — *Asri Kadın Cemiyeti* (1918)
22 — *Amerikan Kolej Talebeleri Türk Mezunları Cemiyeti* (1918)
23 — *Şefkat Derneği* (Selanik)
24 — *Hizmet-i Nisvan* (Edirne). Kurucusu: Emine *Semiye*. (37)

Görüleceği üzere, hemen tümü aynı yıllarda faaliyet gösteren bir *kadın dernekleri enflasyonu*'ndan sözedilebilir. Ancak bunca dernek Türk-Osmanlı kadınının iktisadi-siyasal bağımsızlığına kavuşması için ne yapmıştır? Burası pek tartışmalı. Öyle ki, daha sonraları 1923 yılında dahi, kadının toplumsal yaşamında hayati önem taşıyan bir kararname, *Aile Hukuku Kararnamesi* (38) TBMM'ne geldiğinde kadınlar durumun farkına dahi varamamışlardı. Neden sonra, Türk Ocağı'nda apartopar bir

toplantı yapıldı, kadınlar böylelikle Kararname'yi desteklemiş oldular!

Akşam gazetesi yazarlarından Necmettin Sadak olay hakkında şöyle yakınıyor: *«Yalnız lüzumlu lüzumsuz her vesile ile harekete geçen, nümayişler yapan hanımlarımız kadınlığın hayatını, haysiyetini bu derecede ilgilendiren bir meselede harekete geçmediler... Nihayet geç kalmış bir teşebbüs hanımlarımızı Türk Ocağı'nda topladı.»*(39)

Maalesef toplantı kadınların *hazımsızlıklarının* bir göstergesi olmuştur. Toplantı boyunca Aile Hukuku Kararnamesi bir kez bile söz konusu edilmemiş, bir laf kalabalığıdır sürüp gitmiştir. Bu laf kalabalığı arasında şu cümleler kulağa çarpıyordu:

«İki cambazın bir ipte oynayamayacağını dikkate alırsak, erkekler de, kadınlar da, çocuklar da, hepimiz mesut oluruz. 'Erkekler canavardır, kadınlar zayıftır' diyorlar 'Bütün mesele kadınların haklarını bilmemelerinden ileri geliyor.' 'Kabahatli olan erkeklerdir.' 'Dergiler çıkarmak, erkeklere doğru yolu göstermek gerekir.' 'Derhal hak isteriz!'» (40)

Birkaç kelimeyle belirtmek gerekirse, *Kadın Hakları Reformu,* Müslüman-Osmanlı toplumunun kendi gelişme dinamiğinin doğal bir sonucu olarak değil, kapitalist emperyalizm karşısında gerileyen bir Doğu imparatorluğunun, kendini kurtarabilmek için bulabildiği palyatif (yüzeysel) bir tedbir olarak ortaya çıkar. Bu nedenle, bir önceki bölümde gördüğümüz Batı'da Feminizm'i hazırlayıcı iktisadi-siyasal, tarihsel/toplumsal ön koşullardan (Rönesans, Reform Hareketi, Aydınlanma çağı, Sanayileşme, yığınsal işçileşme...) hiçbirinin Osmanlı toplumunda mevcut olmamasına karşın, biçimci bir yenileşme/garplılaşma kaygısı dayatmıştır Devlet'e Feminizm'i. Ve Devlet yönetiminde giderek ağırlık kazanan sermaye çevreleri çeşitli kaygılarla (41) sahip çıkarlar. Feminizm'e. Müslim, gayrı-müslim yeni egemenlerin kadınlarına hakları

bir bir *verilir*. Kadınlar *istim arkadan gelsin* misali sonra *hak isteriz* diye bağırmaya başlarlar. Büyük çoğunluğu oluşturan altyapı kadını içinse... bu hakların öylesine anlam ve önemi yoktur ki, her an hepsinden vazgeçmeye hazırdır. Çünkü yararlanamıyordur ki onlardan...

«... İşte 19. yüzyılın ortalarından başlayarak 1923'e kadar bir hayli aşama kaydetmiş (ve hemen hemen kotarılmış) olan Kadın Hakları Olayı'nın özünde sapmaya uğratılmış olmasında bu sınıfın çaba ve katkısı çoktur. Bu gerçek gözönünde tutularak Cumhuriyet dönemine geçişte Türk Kadın Hakları'na salt 'iyiniyetli' yenileştirme hareketi olarak değil, sistemli şekilde desteklenmiş ve ilerde getirebileceği yararlar gözönünde tutularak Batı' daki ve Amerika'daki modellerinden saptırılmadan sunulmuş bir 'özgürleştirme' olarak bakmak gerekir.»[42]

İşte 1923'de ilan edilen Türkiye Cumhuriyeti 'Kadın Hakları' konusunda böyle bir mirası devralıyordu. Mustafa Kemal, hareketi mantıki sonuçlarına dek taşımaktan çekinmedi: 17.2.1926 tarihinde İsviçre Medeni Kanunu'ndan aktarılan Türk Medeni Kanunu TBMM'nde kabul edilmiş, böylelikle çok-eşlilik yasaklanmış, kadına da boşanma hakkı tanınmış, mirasta kız evlatlara erkeklerle eşit pay sağlanmış, medeni nikah zorunluluğu konmuş, mahkeme önünde iki kadının tanıklığını bir erkeğinkiyle denk tutan hüküm kaldırılmış... vb. dir. Bundan sonra gündemde siyasal haklar vardır: Kadınların 3.4.1930 Belediye Kanunu ile önce belediye seçimlerine, Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yapılan 5.12.1934 tarihli değişiklerle ise, genel seçimlere katılmaları sağlandı. Öte yandan laiklik, kılık kıyafet yasaları vb. gelişmeler kadınların yaşam tarzını doğrudan etkilemektedir.

Böylelikle genç Türkiye Cumhuriyeti'nin *muasır medeniyet seviyesine yaklaştığı, hatta eriştiği* varsayıldı. Öyle ya, Türk kadını Batı'lı hemcinslerinin kazanmak için o denli savaştığı ve pek çoğunun o yıllarda hâlâ ka-

zanamadığı oy hakkına (pek de gayret sarfetmesine gerek kalmadan, Cumhuriyet'in himmetiyle) kavuşmuştu. Dahası cumhurbaşkanlığına dek en önemli pozisyonlar (en azından teorik olarak) önünde açıktı. Acaba mı? Acaba Türk kadını kendisine bahşedilen bu haklardan, M. Kemal'in deyişiyle *«nur ile, irfan ile, gerçek faziletle bezenmek ve kuvvetlenmek, (...) Avrupa kadınlarından aşağı kalmayacak, aksine pek çok cihatlarda onların üstüne çıkacak nur ve irfanla cihazlanmak...»* [42] için mi yararlandı/yararlandırıldı? Nimet Arzık'tan dinleyelim (devir Tek Parti devridir):

«Aileler başka türlü değişmişlerdi, toptan. En tutucuları en ileriye atlamışlardı. 'La dernière vague' (son dalga) deniyordu. Öyle olmuşlardı işte! Bizler Avrupa'da, eğer toplama kamplarına gitmemişsek, hâlâ yaşgünlerimizin kremalı pastasında kalmıştık. Bunlar, yedi yıl önce besmelesiz su içmezlerdi. Şimdi 'rakiii' diye tiz tiz çığrışarak dibo yapıyorlardı, 'dibo' ... Rakiii...

(...)

Hacıağa devrine girilmişti, uzun hortumlu arabalarla, kimyasal sarışın metreslerle, sonradan hızlanacak bir alay çocukla, dizlerine kadar dekoltelenecek henüz sıkı başörtülü eşlerle.

Gerçek kültüre sahip olan azdı. İki gıygıy çekmekle ve bir mıymıyla 'iyi aile' ünvanı kazanılıyordu. Bu iyi aileler en çok gösterişe önem verdikleri için hacıağa stilinin peşine takıldılar. Onlarsa ne cumba ne rumba bırakmışlardı ortalarda.» [44]

Evet, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Cumhuriyet'in nimetlerinden en fazla yararlanacak durumda olanlar ve dolayısıyla da kendini en fazla geliştirmesi gerekenler, Ankara'da Karpiç ve Süreyya, İstanbul'da ise Moda Kulübü, Cercle D'Orient'da (Büyük Kulüp) günlerini gün etmeye bakmışlardır (günümüzde de olduğu gibi.)

Buna karşılık (tuhaf gelecektir ama) yeni koşullar-

dan yararlanarak, öğrenim ve meslek basamaklarında tırmanabilen kentli küçük burjuva kesimi ile bürokratların kızları olmuştur. Sayıca pek azdırlar gerçi ama geçmişe kıyasla büyük ilerleme kaydetmişlerdir (ileride göreceğimiz üzere, yeni-feminizm bu kesimin ellerinde bayraklaşacaktır.)

Ya emekçi kesim?

Kuşkusuz ne eşit öğrenim hakkından (tarım kesiminde çalışan kadınların % 67.7'si okur-yazar değildir), ne meslek seçimi hakkından (1975 yılında iktisaden faal kadın nüfusunun % 88.6'sı tarım kesiminde çalışıyordu, bunların ezici çoğunluğu ücretsiz aile işçisiydi) ne seçme-seçilme hakkından [1935 yılından günümüze TBMM'ne yalnızca 1 *(BİR!)* emekçi kadın girebilmiştir. O da Mustafa Kemal'in emri üzerine] en az yararlanan, yararlanmak bir yana, en az haberdar olan kesim buydu. Toplam çalışan kadın nüfusun % 3.9'unu oluşturan sanayi işçileri ise, büyük kentlerde yaşamaları ve günlük yaşamın etkilerine daha açık olmaları bakımından daha şanslı olmalarına karşın, % 92.9'unun vasıfsız (okur-yazar olmayan, diplomasız okur-yazar ya da ilkokul mezunu) (45) oldukları gözönünde bulundurulmalıdır. Kuşkusuz bu kesim, hem 1930'larda hem de günümüzde, *feminizm*'in nimetlerini en az anlayan (!) kesimdir. Ve, zayıf da olsa, itirazlarını yükseltmiştir.

«Özel sermayedarlığa dayanan üretim biçiminin, hızlı adımlarla kadınları (aile ocağından koparıp) endüstri üretken ordularına katması ile bu kitlelerin kuvvetinin çok geçmeden iki katına çıkacağını burjuvazi sezmeye başlamıştı. Feminizm (kadın hakkı) akımları sayesinde kendisine karşı direnmekte gecikmeyeceğini bildiği bu kuvvetleri (pek ustalıklı bir tarzda) ikiye bölmüş, birini öbürüne karşı çıkarmış olacaktı. Aile köleliğinin önemi büyütülerek, kadınlara sanayi ve sermaye köleliği unuttu-rulmak isteniyordu... Kadınlar seçme hakkına sahip ola-

caklar, yasama meclislerine girecekler ve kendileri de işlere karışarak yasaları kendi çıkarlarına çevireceklerdi!...

Fakat gerçekte kapitalist yönetimi düzenleyen yasaları zengin sınıfa mensup kadınlar yararına düzelttirmekte kazancımız nedir? Sorunu kökünden, kökeninden almalıyız ki, gerçeğe ulaşabilelim.» [46]

Doç. Şirin Tekeli'de benzer bir tepkiyi aktarır:

«Komünist Enternasyonal'in 1.8.1920'de Bakû'da toplanan Doğu Halkları I. Kongresi'nin kayıtlarından anlaşıldığına göre 7. oturumda (7 Eylül 1920) Nadiye Hanım adında bir türk kadını sözalmış, Türkçe olarak yaptığı konuşmada çarşaf ve peçeyi mücadelelerinin temeli yapan 'ciddiyetten yoksun' feministlere çatarak kadınların yerinin 'genel devrim' içerisinde olduğunu, amacın sınıfsız bir toplum kurmak olduğunu söylemiştir. Aynı konuşmada, Osmanlı Devleti'nde 1908 döneminde kadınlara eğitim görmek gibi bazı haklar tanındığını ama bunların son derece yetersiz olduğunu, savaşın yarattığı durumda kadınların erkeklerin yerini almak üzere iş hayatına girmeleri ve hele savaşta 'kadınların yük hayvanlarının yerini alarak, cepheye sırtlarında cephane taşımalarının' övünç duyulacak birşey olmadığını, bunun siyasal ve sosyal eşitliğin tanındığı anlamına gelmediğini savunmaktaydı.» [47]

Ne var ki bu tip eleştiriler son derece dar bir çevreyle sınırlı kalmış Batı'da olduğu üzere etkin bir işçi sınıfı hareketinin programına yazılamamıştır. Türkiye burjuvazisi kendi Batı'daki modeli yakından takip ederken iktisadi-siyasal tercihlerinin yarattığı anti-tezi karşısında görmeye tahammüllü değildi çünkü. Köküne kadar dışa bağımlı burjuvazi, her tür toplumsal muhalefeti «dış mihraklı, kökü dışarıda» yaygaralarıyla bastırmakta ustalaşmıştır adeta.

III — FEMİNİZM'DEN KADINLARIN ÖZGÜRLÜĞÜ HAREKETİ'NE

1968 yılı ABD ve Batı Avrupa için sancılı bir yıl oldu. ABD başına sardığı Vietnam Savaşı'nın getirdiği iç sorunlarla karşı karşıyaydı; Batı Avrupa ise iktisadi buhran ve işsizlikten bunalıyordu. Gerek savaş, gerekse işsizlik, aksilik bu ya toplumun en duyarlı, en *delikanlı* kesimini, gençliği doğrudan etkileyen sorunlar yaratıyordu. Bu nedenle 1960'ların sonu, özellikle öğrenci gençliğin başını çektiği toplumsal çalkantılar içinde geçti. *Ne İsa ne Marx* diyordu Batı gençliği ve yüzünü (20. yüzyılın hızlı temposuna uymak için olacak 3-5 yılda mantar gibi türeyip yokolan) yeni ideologlara çeviriyordu: Marcuse, Krivine, Daniel Cohn-Bendit, Rudy Dutchke... (Sonradan bir kısmı bol maaşla Giscard d'Estaing'e danışman olacaktı ama, olsun...) Kapitalizmin nimetlerinden yararlanarak sistemle bütünleşen işçi sınıfından ümidini kesmiş, bu çürümekte olan toplumda tek devrimci potansiyeli gençlikte (özellikle de öğrenci gençlikte) gören yeni filozofların sözleriyle bu tezi doğrulamak istercesine coşuyordu gençlik.

Gençliğin siyasal önderleri yukarıda saydıklarımızsa eğer, moral önder de Freud'un *solcu* öğrencisi Wilhelm Reich ve onun *Cinsel Devrim* öğretisiydi.

Şimdi burada küçük bir parantez açıp biraz gerilere, yine bu yüzyılın başı ya da geçtiğimiz yüzyılın sonlarına dönelim. Gerilerde, çok kısa da olsa ütopik sosyalistlere değinmiş ve Marx ile Engels'in ütopyacı tezlerini rasyonel eleştirisini getirdiğini belirtmiştik. Ne var ki ütopist görüşler tarihten silinmiş değildir; Bakunin gibi, Kropotkin gibi anarşistlerin tezlerinde devam eder ve özellikle gençlik kesimi içinde (Rusya'da olduğu gibi) çok yandaş bulur. Denebilir ki, anarşizm 1789 Fransız Devrimi öncesi düşünsel oluşumunun (özellikle Rousseau'-

nun) *Özgürlük ve Eşitlik* şiarlarının doğrudan mirasçısıdır. Ve bu *soyut* ilkeleri bir türlü hayata geçiremediği için burjuvaziye karşı büyük bir öfke beslemektedir. [Bir türlü görmediği, ya da görmek istemediği ise şudur: Bu ilkeleri *bu haliyle* (as such) hayata geçirmek olanaksızdır. Gerek *Özgürlük*, gerekse *Eşitlik* somut içerikleri tarihsel-toplumsal bağlamca belirlenen kategorilerden ibarettir ve burjuvazi bunları kendi sınıfsal çıkarlarının gerektirdiği ölçüde, uygulamaktadır gerçekte. Aristokrasinin boyunduruğundan *özgürleşmiş*, üst sınıfların toplumsal ayrıcalıklarını kaldırarak onlarla *eşitlenmiştir*. Gerisi... gerisi onu ilgilendirmemektedir ki artık!]

Anarşizm, insanda a priori (*) bir özgürlüğün varlığını savunur. Sınıflı toplumun koşulları, en üst biçimini *Devlet*'te bulan bir dizi otoriteler zinciriyle bu özgürlüğe ket vurmuştur. Şimdi görev, bu otoriteler zincirini kırarak (yani din, aile, Devlet vb. kurumları ortadan kaldırarak) bireyin iradesini mutlak anlamda özgür kılmaktır. ABD' de, Rusya'da, Fransa'da gençler anarşist kuramcıların bu çağrılarına uyarak yeni ilişkiler deneyecekleri *komün*'lerde özgürleşirler, özgürleştiklerini sanarlar ya da. Anarşist komünler genel görünüm itibarıyla günümüzden 10-15 yıl öncesinin hippy komünistlerinden farksızdır. Serbestçe kurulan kadın-erkek ilişkileri yine serbestçe çözülebilmektedir. Çocuklar komünün bakımındadır; işler toplu halde görülür, vb. vb.

İşte 60'lı yılların gençliğini etkisi altına alan görüşlerden çoğu, bu 75-100 yıl öncesinin mirasıydı. Örneğin şu:

«Evlilik ve sevginin hiçbir ortak yanı yoktur; bunlar iki kutup kadar birbirinden uzak, hatta karşıttırlar... Bugün evliliğin bir boyunduruktan ibaret olduğu çok sayıda kadın ve erkek vardır; onlar bu boyunduruğa kamu-

(*) **a priori**=deney öncesi, deneye sokulamayan.

oyu hatırına katlanmaktadırlar. Her durumda, kimi evliliklerin sevgi üzerine kuruldukları ve hatta bazı durumlarda sevginin evlilik yaşamında da devam edebildiği doğruysa da, bu, evliliğe rağmen gerçekleşebilmektedir; yoksa evlilik sayesinde değil.» [48]

Yeni yazılmış gibi, değil mi? Oysa yüzyılımızın başına tarihleniyor anarşist-feminist Emma Goldman'ın [49] yazısı. (Ne var ki, Goldman'ın üzerindeki *aforozdan* kurtuluşu bir hayli yeni sayılır; saygıdeğer burjuva feministlerinin kadınlara oy hakkı mücadelesine karşı açtığı amansız kampanya, erdemli, iyi aile kızları karşısında doğum kontrolünden sözetmek cüretini göstermesi vb. *rezaletler* sonucu uğradığı hışmı ölümünden ancak 30 yıl sonra, meslekdaş anarşistler kırabilmişlerdir.)

Gerek gençlik hareketi, gerekse (tıpkı 100 yıl önce cumhuriyetçilerle birlikte saflaşıp ardından uğradıkları düşkırıklığı sonucu *bağımsızlıklarını* ilan eden büyük hemşireleri gibi) ilkin bu saflarda mücadele verip sonra ayrılan yeni kadın hareketi (bu kez Neo-feminizm, Kadınların Özgürlüğü Hareketi, vb. adlarla anılmaktadır) Wilhelm Reich aracılığıyla kendisine intikal eden bu mirastan bolca yararlanmıştır.

İkinci feminist dalganın en önemli ideologlarından biri Simone de Beauvoir, Kadınların Özgürlüğü Hareketi'nin (KÖH) tartışmasız İncil'i *İkinci Cins*'i, Fransa'da kadınlara oy hakkı verilmesinden tam beş yıl sonra, 1949'da yazdığında, kitap yalnızca varoluşçu çevrelerde bir kıpırdanma yarattı, o kadar. Oysa Beauvoir, kitabında geleneksel Feminizm'in politikacıların hırslarının bir aracından başka bir şey olmadığını ilan ediyor ve yeni tip bir feminizmin, kadını o güne dek erkeğin koyduğu tüm baskı ve kısıtlamalardan kurtarmaya yönelik bir feminizm'in tohumlarını atıyordu. *İkinci Cins* baştan sona, erkek egemenliğinin kadınlarca içselleştirilmesinin mekanizmasını irdelemektedir. Bu, kuşkusuz formel eşitlikler peşinde ko-

şan ilk feminislerin dar kalıplarını çok gerilerde bırakan bir irdelemedir.

Beauvoir o yıllarda kendi deyişiyle «*sosyalist devrimin kadınların kurtuluşunu getireceğine*» inanmaktadır; sonra ne hikmetse bu umutları birden yerle bir olur. «*Bunun üzerine, 1970'lerden bu yana, açıkça feminist bir tutum izlemeye karar verdim. Yani kadınların mücadelelerinin özgüllüğünü kabullendim.*» (50)

Beauvoir'la birlikte, önceleri radikal son öğrenci örgütlerinde yeralan kadınlar da öyle. Örgütlerde hep erkeklerin konuştuğunu, kararları onların aldığını, kendilerinin ise çay-kahve servisiyle ve en fazla devrimci *kahramanların* sevgilileri olmakla yetinmek zorunda kaldıklarını keşfederler birden. Ve isyan bayrağını açarlar:

«... *Bize sınıf mücadelesi sakızını çiğniyorlar. Kadınların ezilmişliği, sınıfların ezilmişliğine, toplumun, iktisadi ilişkilerin değişmesine bağlanıyor. Ne yazık ki, bazı kadınlar da kendilerini hiç mi hiç ilgilendirmeyen bu ideolojinin etkisi altındalar. Kanımızca bir tek şeyden emin olabilirler; ister sağ, ister sol iktidara gelsin, kadınların yollanacakları yer evleri olacak.*» (51)

ABD'deki kızkardeşler de bu yargıya katılırlar. Feminist terör örgütü Redstockings (Kızıl Çoraplılar)'ın Manifestosu'ndan okuyalım:

«*Tarihsel olarak erkek üstünlüğü ayrı evrelerden geçmiştir. Bunların çoğunda, örneğin kölelik, feodalizm ve kapitalizm evrelerinde bir yandan az sayıda erkek, erkeklerin çoğunu boyunduruk altında tutarken, bir yandan da tüm erkekler kadınlar üzerinde egemenlik kurmuşlardı. Günümüz toplumunda erkek üstünlüğü tekelci kapitalizm-emperyalizm aşamasındadır; sosyalizm ise, örneğin Küba, Çin ve Sovyetler Birliği'nde, erkek üstünlüğünün daha ileri bir evresini oluşturur; çünkü burada tüm üretim ve üreme araçları kollektif olarak tüm erkeklerin elindedir. Hem burjuva hem de Marksist bilimadamları, dünya*

nüfusunun yarısını dıştalayıp, yalnızca erkekler arasındaki değişken egemenlik ve sömürü ilişkileri üzerinde odaklaştıklarından, toplumun anlamlı bir tahlilini yapamamışlardır; oysa temel iktisadi sistem (yani erkeklerin kadınlar üzerindeki sömürüsü! S.Ö.) yüzyıllardır değişmesiz sürmektedir.» (52)

Olan olmuş, kadınlar hangi siyasal biçimi alırsa alsın, erkek egemenliğine başkaldırmışlardır artık! Ne var ki, tüm toplumsal sınıflardan kadınları bu egemenliğe karşı biraraya getirmek nasıl mümkün olacaktır? Gayet basit, toplumsal sınıf gerçeğini reddedip yerine cinsel sınıfları geçirerek... Erkekler arasındaki sömürü ilişkileri erkeklerin sorunudur, kadınlar önce bir cins olarak kendilerini kurtarmaya bakmalıdır. Gelsin Marksizm'den sulandırılarak aktarılmış sınıf tahlilleri, gelsin o güne değin işçi hareketinin kullandığı sloganların *küçük değişikliklerle* (!) kadın hareketine aktarılması: ÜRETİM yerine ÜREME, İŞÇİ SINIFI yerine KADINLAR, BURJUVAZİ yerine ERKEKLER, KAPİTALİZM yerine ise PATRİYARKALİZM (*) kondu mu, örneğin aşağıdaki gibi birşey çıkacaktır ortaya:

«Nasıl ekonomik sınıfların ortadan kaldırılması alt sınıfın (proletaryanın) başkaldırmasını ve geçici bir diktatörlükle üretim araçlarının ele geçirilmesini gerektiriyorsa, aynı biçimde, cinsel sınıfların ortadan kaldırılması da alt sınıfın (kadının) başkaldırmasını ve üreme araçlarının denetimini ele geçirmelerini gerektirir... Nasıl sosyalist devrimin amacı yalnız ekonomik sınıfları yoketmek değil de, ekonomik sınıflar arasındaki ayırımı ortadan kaldırmaksa, kadın devriminin amacı da, ilk Kadın Hakları Hareketi'nin tersine sadece erkek egemenliğini yok-

(*) Kaldı ki, ilerki bölümde değineceğimiz üzere, **Patriyarkalizm** feministlerin keşfi değil, içeriği Marksizm'ce belirlenmiş bir kavramdır.

etmek değil, cinsel ayırımı ortadan kaldırmak (?) olmalıdır.» (53)

Feministler bu *aparmacılığı* gizlemeyecek kadar açık sözlüdür:

«Kadınların özgül sömürüsü partiler tarafından pek az incelenmiştir. Bu konuda en iddialı olan marksistler ise kadınların mücadelesinden tedirgin olmuş gözükmektedir. Yine de mücadelemiz, onların politik programlarının analizi şemalarıyla yorumlanabilir. Ancak bu şemaları her seferinde değişik bir biçimde kullanmak kaydıyla.»(54)

Ne demişler, «Ben yaptım oldu!»

Olmuştur gerçekten de. Yeni-feminist tezler bir anda ortalığı sarmış, hatta *«Bilimsel Sosyalizm olmasın da ne olursa olsun!»* diyen yaşlı başlı filozofları bile etkisi altına almıştır. Varoluşçu filozof Sartre, Simone de Beauvoir ile bir söyleşisinde şunları söylüyordu:

«Simone de Beauvoir- (...) Kadınların kurtuluş mücadelesi konusunda şimdi ne düşünüyorsunuz? Örneğin sınıf mücadelesine denk düşmekte midir?

Jean-Paul Sartre- Bence bu iki mücadele her zaman çakışmaz ve ayrı anlamlar taşır. Sınıf mücadeleleri erkekleri karşı karşıya getirmektedir. Bu, erkekler arasında, iktidar ve iktisadı ilgilendiren bir ilişkidir. Oysa kadın ile erkeğin ilişkisi çok farklıdır.

(...)

Örneğin günümüzde sınıflar mücadelesiyle cinsler mücadelesi birleşme eğilimi göstermektedir. 'Eğilim göstermektedir' diyorum, çünkü vurguladıkları ilkeler aynı değil. Burjuvanın karısıyla işçinin karısı sınıflarda olduğu gibi karşıt değildir. Burjuva-işçi biçimindeki sınıf ayırımı kadınlar için ikincil bir önem taşır. Örneğin, bir burjuva kadını ile hizmetçisi arasında, fabrika patronu bir burjuva erkeği ile işçisi arasında mümkün olmayacak ilişkiler kurulabilmektedir.

Simon de Beauvoir- Örneğin ne tür ilişkiler?

Jean-Paul Sartre- Örneğin burjuva kadınının kocasından, kocasıyla ilişkilerinden, evinden söz etmesi gibi. Hatta iki ayrı sınıfa mensup bu iki kadın arasında bir tür suç ortaklığı bile kurulabilir (...)

(...)

Simon de Beauvoir- Başka bir deyişle, kadınların mücadelesinin özgüllüğünü kabul ediyorsunuz.

Jean-Paul Sartre- Tümüyle. Sınıflar mücadelesinden kaynaklandığını sanmıyorum.

Simon de Beauvoir- Peki sizce işçi kadını, patron baskısına karşı tek sığınağı olmasına karşın, kocasına karşı kışkırtmak doğru mu?

Jean-Paul Sartre- Bu, çetrefil bir durum. Ama ben, şimdiye değin söylenenlerin tersine, esas çelişkinin cinsler arasındaki mücadele olduğuna inanıyorum; sınıflar mücadelesi ise daha önemsiz. Kadın çifte baskı altında olduğu sürece cinslerin mücadelesi öncelik taşır.» (55)

Yeni feminist ayaklanmaya destek veren yalnızca filozoflar değildir. Kimi devlet adamları da harekete (en azından eşleri vasıtasıyla) arka çıkmaktadırlar. 1977 yılında Houston (ABD)'da toplanan Amerikan Ulusal Kadınlar Konferansı'na ABD'nin ünlü *First Lady*'leri, Rosalyn Carter, Betty Ford, Lady Bird Johnson da katılmıştır, anarşist, lesbian, radikal, ılımlı, ayrılıkçı vd. vd. feminist grupların yanı sıra.

Gerçekten de sayılmayacak kadar çok grup vardır gerek ABD'de, gerekse Batı Avrupa'da. (Yahut da *vardı* demek gerekiyor; 1980'lerde feminist sarkaç gerisin geri dönmüştür.) Feminist araştırmacılar, bunları nasıl ayırdedecekleri sorunu içinden bir türlü çıkamamaktadır, biz sınıfsal kriterden ayrılmayalım.

1 — Meslek sahibi burjuva, küçük burjuva kadınların sorunlarını yansıtan gruplar; bunlar daha çok iş hayatında ve aile içinde karşılaştıkları ayırımcılık, ev işleri sorunu vb. konularda odaklaşmaktadır. ABD'li feminist

Yazar Betty Friedan'm kurduğu NOW (National Organisation for Women — Kadınlar İçin Ulusal Örgüt) bu türden bir eğilimi yansıtır.

2 — Genç öğrenci kızlar (ki yine orta ve orta sınıf üstü konumdadırlar) özellikle cinsel sorunlara karşı duyarlıdırlar. Cinsel bir nesne olarak tanımlanmak, cinsiyetleri nedeniyle giriştikleri faaliyetlerde ikinci sınıf rolleri üstlenmek zorunluluğu vb. vb. protestolarının başlıca dayanağıdır.

3 — Diğer iki kesim kadar olmasa bile, belli ölçülerde Feminizm'in tırmanışından etkilenen işçi kesimi kadınları, işsizlik, ücretlerin yükseltilmesi, işte ayırım ve çocukların bakımı vb. sorunlarla ilgilidir. Kendilerine Devrimci Feministler adını veren radikal sol kadın gruplarının başlıca çalışma alanı bu kesimdir.

Bir de erkeklere karşı alınacak tutum sorunu var: Bu konuda yeni feminizm içinde erkeklerle birlikte iktisadi-siyasal sistemi değiştirip sınıfsal ve cinsel baskıların olmadığı bir toplum düzeni kurmayı hedefleyen devrimci feministlerden (genellikle Troçkist eğilimli) erkekleri tümüyle dıştalayan siyasal lesbianlığa hatta cinselliği tümüyle reddeden görüşlere dek değişkenlik gösterir. İşte ABD'li Valerie Solanas'ın kurucusu olduğu SCUM (Society for Cutting-Up Men: Erkekleri Doğrama Cemiyeti) bildirisi:

«Cinsellik bir ilişkinin bir parçası değildir; tersine, yalnız yaratıcı olmayan bir deneyim, bir zaman kaybıdır. Dişi kolaylıkla (sandığından da kolayca) cinsel dürtüsünü yokedip, değerli ilişki ve faaliyetlere girişebilecek kadar dinginleşip özgürleşebilir; oysa erkek sürekli olarak kadınları cinsel bakımdan uyarmaya, uyardığı kadınları çılgın bir şehvete sürüklemeye çalışır. (...)

Cinsellik beyinsizlerin sığınağıdır. Kadın ne kadar beyinsizse o kadar erkek kültürüne uyarlanacaktır; kısacası ne kadar güzelse o kadar cinsel olur (...)

Eğer tüm kadınlar erkekleri terketse, onlarla her türlü ilişkiyi reddetse, bütün erkekler, hükümet ve ulusal ekonomi hep birden çöker. Böylelikle erkekler üzerindeki üstünlük ve kudretlerinin farkındaki kadınlar, birkaç hafta içinde tüm erkekleri teslim alırlar...» (56)

Bereket bu çağdaş *Lysistrata* (*) şimdilik kendi grubunun tek üyesi. Ne var ki, cinsellikten kaçınma konusunda değil ama, cinselliği sınıf düşmanı (!) erkeklerle paylaşmama konusunda onunla hemfikir pek çok lesbian grup da vardır:

«Bugünkü toplumu yaratan erkeklerdir. Bu erkek imparatorluğundan nefret ediyor ve buna karşı tüm gücümüzle mücadele ediyoruz. Erkekler tarafından belirlenmekten nefret ediyoruz. Evet, biz erkeklerden nefret edenlerdeniz ve bunu biz belirliyoruz!» (57)

Seviciler, Feminizm'in rasyonel (!) sonucunun lesbianlık olduğu, çünkü patriyarkalizm'in anti-tezini yalnızca erkekleri tümüyle dışlayan *siyasal lesbianlık*'ın oluşturduğu görüşündedirler. Birçok feministin bu görüşlerden etkilenmiş olduğunu az ileride göreceğiz.

Yeni-feminizm içinde bir anlaşmazlık konusu da mevcut erkek düzeniyle bütünleşmenin doğru olup olmadığı sorunudur. Bir kısmı bilimde, kültürde, sanatta, siyasette isim yapmış kadınları Feminizm'in ileri karakolları olarak değerlendirirken, bir kısmı ise bu olayı davaya ihanet olarak görür. Çünkü bu tip kadınlar, erkeklerin kadınlara örnek gösterecekleri Truva atlarını oluşturmakta, kadının erkekler düzeninde de yükselebileceği yanılsamasına vesile olmaktadır.

Yeni feministler içinde *şimdiye değin yaratılan herşey erkeklerce yaratılmıştır* deyip, ayrı ve bağımsız bir ka-

---

(*) **Lysistrata:** Aristophanes'in barışı sağlamak için kocalarıyla cinsel ilişkiyi reddeden kadınları anlattığı komedi.

dm yazım, dili, kültürü ve giderek uygarlığı yaratmaya yönelenler dahi vardır! (Örneğin İsviçre'deki *Frau-Zitig* grubu böyle bir uğraş içindedir.)

Tüm bu gruplar hemen tüm ülkelerde *Kadınların Özgürlüğü Hareketi* adı altında toplanırlar. (58) Toplanırlar ama, yalnızca 8 Mart gösterileri, Kürtajın yasallaştırılması vb. tüm kadınları ilgilendiren konularda. Yoksa herbiri kendi küçük yayın organı (1973 yılında yalnız ABD'de 69 feminist yayın organı vardı!) atölyesi, çevresi, tiyatro grubu... (artık hangi biçimi seçmişse kendine) çerçevesinde kalır. *Kadınların Özgürlüğü Hareketi* küçük çevreler halinde örgütlenmiştir. Hareket içinde yeralanlar başlangıçta, ABD'de formüle edilip geliştirilen bilinçyükseltme toplantıları düzenler ve hem kendilerinin hem birbirlerinin bilinçlerini yükseltirler (!). Bunlar 8-11 kadının katıldığı ve *işte cinsiyet ayırımı, sevicilik, kürtaj deneyimleri, evde bulaşıkları kim yıkamalı?* vb. favori feminist temaların tartışıldığı ve kadınların birbirlerine özel deneyimlerini aktardıkları toplantılardır.

.....

1960'lı yılların sonundan 1970'lerin ortalarına dek Batı dünyasını kasıp kavuran yeni-feminizm, son yıllarda hızından bir hayli kaybetmiş görünüyor. Hatta ABD'de yerini adeta feministleri onca çileden çıkaran *Kadın Gizemi*ne bıraktı, denebilir. «*Cinsel devrim sona erdi, altüstlüğün yarattığı yeni değerlerden hazmedilenler, hazmedildi, geri kalanlarsa 'çılgınlık yıllarının aşırılıkları' olarak anılar alanına sürüldü*» diyor Time dergisi. (59)

Eskinin hızlı devrimcilerine ise ya köşelerine çekilip *eski güzel günlerin* anısıyla yaşamak ya da «*kadınlar, sahte düşlere kapılmayın, çocuk doğurun!*» (60) diyen Germaine Greer gibi 180°'lik dönüşlerle zamana ayak uydurmak düştü. Biz şimdi köşesine çekilmeyi yeğleyen yorgun savaşçılara kulak kabartalım biraz...

Kate Millet (61) bu militanlar arasmda en ünlüsü.

Hareket'in daha 1970'lerde içine sürüklendiği çekişmeler, kavgalar konusunda ilginç bir yorumu var:

«Kadınların kadınlara yönelik şiddeti büyük ölçüde normlara uygun kalabilme çabasından kaynaklanıyor.» diyor. *«Erkeklere karşı öfke dolusunuz; giderek kadınlara sevgi ve erotik duygular beslemeye başlıyorsunuz. Ama onlarla sevişemiyorsunuz. Aşkı bastırırsanız öfkeye, huysuzluğa, asabiyete yolaçar. Birbirimize o denli kötü davranmamızın nedeni, sevişmekten korkuşumuzdu...»*

Millet'in ilginç bir *Devrim* anlayışı var. *«Tabii ki biseksüelim. Hepimiz öyleyiz. Devrim de bu ya işte! Kadın hareketinin ön saflarında daima seviciler bulunmuştur. İtici gücün büyük kısmı, gizli de kalsalar sevicilerden geliyordu. Sevici, erkeklerden hoşlanmadığı için, feminizmin arktipidir, tam anlamıyla bağımsızdır. Herhangi bir kadının, hele bir feministin yaşayabileceği en önemli deney, bir başka kadını sevmektir.»* (62)

Marilyn Webb ise, Demokratik Toplum İçin Öğrenciler (SDS) adlı radikal öğrenci grubunda aradığını bulamayınca ayrılarak Hareket'e katılmış bir militan. 1970'de *Off Our Backs* (İnin Sırtımızdan) adlı feminist bir dergi çıkarmaya başladı. Ne var ki, dergi içindeki çekişmelerden bir hayli çekmiş yazı yazma konusunda deneyimli oluşu ve böylelikle dergi içinde ayrıcalıklı bir konum edinişi kısa zamanda arkadaşlarına *batmaya* başlamış; nihayet kendisinden yazmayı bırakıp diğerlerine yardımcı olması istenmiş. *«Kabul ettim ama çok kızmıştım. Amacımız güçlü kadınlar yaratmaktı, ama bu benim gelişmem pahasına oluyordu.»*

Marilyn bunun üzerine konferanslar vermeye başladı. Yeniden gözyaşları, hırçınlıklar, kavgalar... Konuşmaması istendi. *«Kendimi suçlu hissettiğim için bunu da sineye çektim. Bu değerler benim de katkılarımla oluşmuştu, kollektifliğe yürekten inanıyordum. Hâlâ da inanıyorum.*

Ama bir yerlerde yanıldık...» Ancak çekişmelerin önüne yine geçemedi ve sonunda gazeteden atıldı.

Marilyn Webb o günlerden bugüne aklında birçok konuyu çözümlediğini, pekçok bakımdan huzurlu olduğunu söylüyor. Düzene sokamadığı tek olay, cinsel yaşamıymış. Daha önce kadınlarla cinsel ilişki deneyleri olmuş. *«Ama yürümedi,»* diyor. *«Siyasal bakımdan yürümesini istiyordum. Tüm duygusal desteğimi ve sevgimi kadınlardan almaktaydım. Çalışmam, enerjim, canlılığım kadınlarla birlikteydi, ama seksi, erkeklerle yapıyordum. Bölünmüş gibiydim. Sanki şizofreniye tutulmuştum. Cinsellik, aşk, duygulanım ve yaşamı bütünleştirmek erotizmi günlük yaşamımda birlikte olduğum insanlarla paylaşmak istiyordum. Ama kadınlarla yapamıyordum; tam sevişmenin ortasında gülmem geliyordu. Yani, bu benim arkadaşımdı ve omuzları o kadar küçüktü ki...»*

Ya da:

«Kadınlar beni çekmiyor; ama çekseydi hayatımda böyle bir bölünme olmayacaktı. Heteroseksüel (kadın-erkek) bir ilişkiyi sürdürüp de bağımsız kalmayı başarabilen bir kadın görmedim. En güçlü kadının bile, pes dediği bir nokta vardır. Azar azar bağımsızlığını yitirmeye başlar... Ben tüm yaptıklarımı bağımsızca yapıyorum; ev yapma, öğretmenlik, yazarlık... Ancak cinselliği ne yapacağımı bilemiyorum. Bunu da başarırsam, tamamlanmış olacağım.» (63)

Ti-Grace Atkinson, kuşkusuz Amerikalı feministler arasında en ilginci. Hiçbir zaman *Hareket* içinde yeralmadı, bir başka deyişle *sürüye katılmadı*. Onun bu başına buyrukluğu kızkardeşlerinin de pek hoşuna gitmiyor olmalı ki, daima aşırı fanatik, hatta *hasta* olarak damgalanıyor. Ti-Grace'in en çok şikayetçi olduğu konulardan biri fikirlerinin sürekli *aşırılması*. İleri sürdüğü düşüncelerin bir yandan *saçmalık* olarak nitelenip bir yandan da başkalarınca sahiplenilmesine dayanamıyor.

Ti-Grace, çok kısa bir örgüt deneyiminden sonra, tek başına eylemde karar kıldığında, eski Mafya babalarından Joseph Colombo'nun işçileri örgütlediği haberini aldı, ve *başka kimse göze alamadığı için* örgüte *sızmaya* karar verdi. Colombo'nun kadın ve uyuşturucu ticaretiyle uğraşmadığı Vietnam'da ABD'yi desteklemediği, kısacası *temiz* olduğu kanısına varınca da, onunla yaşamaya başladı. Colombo, Ti-Grace'm birlikte olduğu ilk erkekti. *«Ne yapıyordum ben orada? Erkeklerden nefret ediyordum. Burada olmak benim işim değildi. Ama bu işi kimse üstlenmediğine göre, galiba bağlantıyı sağlamak bana düşüyordu.»*

Böylelikle Ti-Grace *Amerikan Devrimci Hareketi* adına eski Mafya babasının siyasal rehberliğini üstlenmişti. Bu arada kendisi de Mafya tekniklerini öğreniyordu. *«Yasa dışında yaşama konusunda inanılmaz bir sistemleri var. Örgütleri olağanüstü. Sol bu konuya hiç eğilmedi.»* diyor.

Ancak Ti-Grace kendine karşı öfkesini sık sık Colombo'dan çıkartmaktan kendini alamıyor, onu sık sık *aptallıkla* suçluyordu: *«Bir erkek olduğunu görmezlikten gelmeye çalışıyorum. Kimse mükemmel değildir.»*

Sonunda iş o noktaya vardı ki, Colombo *Kadınlara Özgürlük* rozetini taşımaya başladı. *«Ben sana patronluk taslamıyorum, sen neden bana patronluk etmeye kalkışıyorsun?»*

Bu hırçın devrimciyle uysallaşmış *baba*'nın garip ilişkisi 1917'de Colombo'nun vurulup felç olduğu güne dek sürdü. Ti-Grace olay üzerine adeta beyninden vurulmuştu: Ne kadar eza yapmıştı bu adama! Colombo'yu *kadınlığın fahri üyesi* ilan etti. Aynı yılın Ağustos ayında konuşma yapması için çağrıldığı *Kadın Hareketinde Şiddet* konulu toplantıda söze Colombo'nun vurulmuş halinde çekilen diasıyla başladı: *«Arkadaşlar, Joseph Colombo bacımız.»* Salon bir anda karıştı; çığlıklar, ıslıklar, yuha-

lamalar... «*Konuşmayı bitirmedim. Salonu terkettim. Tamam, diyordum, bunu hiçbir zaman unutmayacağım. Eve geldim ve günlerce yalnızca duvarları seyrettim. Feci birşeyler oluyordu. Kadınlar önceleri üst sınıftan olduğum için beni hırpalamışlardı. Şimdiyse işçi sınıfına boşveriyorlardı. Anlamıştım. Ne oradaydılar ne de burada. Neredeydiler peki? Hiçbir şey olmadığımızı görüyordum! Kızkardeşlerimize baktığımda yüreğim bulanıyordu. İşçi sınıfına filan metelik verdikleri yoktu. Bu sadece diğer kadınları kafakola almak için kullandıkları bir yemdi. Hareket filan yoktu ortada. Ortada olan yalnızca bir sürü koca ağızlı edepsizdi. Ben kadın hareketini terketmiyordum, hayır. Onları dışarı atıyordum.*»

Ti-Grace şimdilerde kendi grubunun lideri. «*Şimdilik tek kişilik bir grup bu,*» diyor. «*Ama böylesi, en iyisi...*» (64)

IV — VE YERLİ ÖZGÜRLÜKÇÜLER

Son feminist dalga ülkemize 10 yıl gecikmeyle, 1980'den (özellikle birtakım tartışmaların zorunlu kesintiye uğradığı 12 Eylül'den) sonra ulaşmıştır. Ne var ki, biz bu tarihten 1 yıl kadar öncesine giderek başlayalım incelememize. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün *Uluslararası Kadın Yılı* ilan ettiği 1975 yılına dek Cumhuriyet Türkiyesi'nde yayınlanmış, kadınların toplumsal konumlarını irdeleyen (telif-çeviri) kitap sayısı iki elin parmaklarıyla sayılabilecek kadar azdı. (65)

1970'lerin Türkiyesi, Batı'da alıp başını giden feminist hareketleri sansasyonel basından *kadınlar sütyenlerini yakıyorlar* vb. flaş haberlerle izliyor ve *Doğrusu bizde kadın erkek sözü dinler* gibisinden tekerlemelerle avunuyordu.

1971 yılında konuya en kapsamlı (ve kanımızca tutarlı) yaklaşım A. Altmdal'm *Türkiye'de Kadın*'ı (66) ile yapılıyordu. *Türkiye*'de *Kadın* ülkemizde kadının ezilmişliğinin iktisadi-siyasal, tarihsel/toplumsal (sınıfsal) nedenlerini ta Hitit-öncesi Anadolu'dan izleyerek getiriyor ve çözüm yollarını gösteriyordu. Altında'ın kitabı, aynı zamanda bütünü itibarıyla eski-yeni feminizm'in marksist bir eleştirisiydi.

Türkiye'de Kadın'ı Cumhuriyet Gazetesi'nin 1971 Uluslararası Kadın Yılı vesilesiyle Kadın konusuna ayırdığı Yunus Nadi Ödülü'nde ilk iki dereceyi alan yapıtlar izledi; her ikisi de feminist tahlillerden özenle uzak durmaktaydılar.

Ardından Sosyal Bilimler Derneği'nin 16-19 Mayıs 1978 tarihinde İstanbul'da düzenlediği *Türk Toplumunda Kadın* konulu seminer yapıldı. Seminer, Atatürkçü feminist olarak tanımlanabilecek Prof. Nermin Abadan Unat'ın girişimleri ve Ankara ile İstanbul'daki kadın akademisyenlerin katılımlarıyla gerçekleşti. Seminer'de vurgulanan, Atatürkçü ilk feminist kuşağın (Afet İnan, Tezer Taşkıran) yapageldikleri üzere, *Osmanlı Döneminde kadının durumu şöyle kötüydü, Cumhuriyetle birlikte şöyle iyileşti* tipindeki yaklaşımların yetersizliğiydi.

Türkiye'de kadınların sorunları yasal hakların tanınmasıyla çözümlenmemişti, *toplumsal konumlarına göre kadınların haklarını kullanma dereceleri arasında farklılıklar* (67) vardı. Ve bilim kadınlarının tümü bu sorunlara bir yöntemle yaklaşılması gerektiği konusunda hemfikirdi. Ve hepsi de kadınların sorunlarının mevcut toplumsal sistem içinde düzeltilebileceği görüşündeydiler. Ancak bunun için kadınlar (özellikle meslek sahibi, aydın kadınlar) seslerini daha çok duyurup karar alma mekanizmalarını etkileyebilmeliydi. Özetle denebilir ki, bu konuda BMÖ'nün temel yaklaşımını benimsiyorlardı.

İşte Türkiye'de radikal feminizm olarak nitelenebile-

cek görüşler (son derece dar bir çevreyle sınırlı kalmasına karşın) tam bu noktada yukarıda özetlenen yaklaşımdan ayrılmaya başladı. Çoğunluğu öğretim üyesi, yabancı dil bilen kız öğrenci ve meslek sahibi kadınlar, Batı'dan öğrendikleri tezleri dile getirmeye koyuldular. (Özellikle YAZKO/Yazarlar ve Çevirmenler Kooperatifi/ panellerinde). Yine YAZKO'nun haftalık olarak yayınladığı gençlik dergisi *Somut*'un 4. sayfasını ülkemizdeki özgürlükçülere ayırmış olması bu yeni yetme harekete kısa bir süre için de olsa (17 sayı) bir platform sağladı, esas yönelişi belirledi. Erkek egemenliğine dayalı bir toplumda kadınların konumu, Batı'daki kadın hareketlerinin tanıtılması, reklamların ve kitle iletişim araçlarının kadınları *şeyleştirmesi*, kadının bedenine sahip çıkma hakkı ve bu arada kürtaj, bekâret tartışmaları vb. vb. Onca yazı arasında emekçi kadınların sorunlarına bir kez olsun yer verilmemiş oluşu ilginçtir. «*Kadın açısını savunan bizlere, sömürüye karşı mücadeleye öncelik vermek düşmüyor;*» diyor» sayfa yazarlarından *Stella Ovadya*. «*Tersine, sömürüye karşı mücadele verenlere, kendi eksikliklerini anlayıp, kendi taleplerine kadınların özgül taleplerini de katmak düşüyor.*» (68) Ön planda olan, cinsel özgürleşmedir; bunu da doğal karşılamak gerekir çünkü bu hareketin öncü isimlerinden Şule Torun'a göre:

«*... Cinsellik kadının kurtuluşunda çok önemli bir alan çünkü önce kadın, kadın cinsi olduğu için eziliyor ve aşağılanıyor; sonra da cinselliği varolan toplum ve kadının buradaki rolü olduğu gibi sürsün diye bastırılıyor. 'Yani, cinsel alanda kadının özgürleşmesi, toplumdaki tüm egemenlik ilişkilerinin çözülmesi anlamına geleceği için çok önemli'* (abç) *ve bu nedenle de bu denli bastırılıyor kadınlar bu alanda.*» (69)

Ne var ki, daha ılımlı olan Şirin Tekeli karşı çıkıyor bu görüşe: «*Feminizme dost bazı düşünürler soruna dar bir açıdan bakıyorlar. Kimine göre örneğin, feminizmin*

hedefi cinsel özgürlüğü savunmak olmalı. Başkalarına göre ise feminist geçinen kadınlar sadece, kadının cinsel özgürlüğünü savunan, 'tatminsiz, azgın' kadınlar. Oysa bu iki görüş de yanlış. Çünkü kadının ezilmişliği öylesine derin, cinsel yaşamı ise öylesine bastırılmış ki, cinsel özgürlüğünü kazanmak istemesi ancak başka birçok alanda gelişmesinden sonra gündeme gelebiliyor...» (70)

Örnekleri artırabilmeyi isterdik, ne var ki, ülkemiz özgürlükçülerinin *(libertist* anlamında) bilinçlerinin yükselmesi henüz pek yeni, görüşleri ise, *(belki çok dar bir* çevreyle sınırlı oldukları, belki Patriyarkalizmin yanısıra Paternalizmi de yüksek bir toplumda fazla dikkatleri çekmekten çekindikleri, belki *harekete* geçmeleri tam da Batı'da Feminizm'in soluğunun kesildiği bir ana rastladığı, için.. kimbilir!) pek çeşitlenmemiş olduğu için tekrarın tekrarını verip okuru sıkmayalım dedik. Yalnız şunu belirtelim görüşlerindeki nüanslar ne olursa olsun, yerli feministler de, tıpkı Batı'lı kızkardeşleri gibi, kadının ezilmişliğinin nedenini *Erkek Egemenliği*'ne bağlıyor ve/fakat, feminist Jargonun *machism* (kazak erkeklik) nosyonu ile Patriyarkalizm'i (ataerkillik-babahanlık) birbirine karıştırdıkları için, Ne'ye karşı olduklarını kendileri dahi ifadelendiremiyorlar.

Şimdi eleştirilerimize geçebiliriz...

V — NİÇİN FEMİNİZM DEĞİL

A. Altındal, Feminizm'e yönelttiği eleştirileri dört başlık altında toplamıştı:

1 — Feminizm bir *felsefe* değildir: *«yeryüzünde 'cinsiyet' ayrımına dayalı (tek cinsiyet felsefesi anlamında) bir FELSEFE, ne yazık ki, yoktur ve olamaz.»*

2 — Feminizm bir *bilim* değildir. *«Çünkü bir cinsiyeti*

'yücelterek' BİLİM kurulamaz da ondan. (...) Feminizm ne iktisadi, ne siyasi, ne toplumsal, ne tarihsel ne kültürel bağlamlarda hiçbir çözüm ve öneride bulunamamıştır.»

3 — Bir bilim olmayan Feminizm, kendine özgü bir *yöntem*'den yoksundur.

4 — Feminizm *sınıf* gerçeğine kapalıdır. Bu, bir kısım feministler, sınıfların varlığını kabul etseler dahi böyledir. *«Sınıfların varlığını kabullenmek ile topluma sınıfsal bilinçle yalkaşmak, iktisadi ve siyasal alanlarda nesnel gerçekliğe uygun bilimsel öneriler ve çözümler getirebilmek başkadır.» (71)*

Peki Feminizm bir Bilim, bir Felsefe, bir Yöntem değilse nedir?

Neo-feminizmin belki yandaşlarının dahi hoşuna gidecek bir *tarifi* şu olabilir: Kadın ile erkek arasındaki çelişkiler temelinde kadınların Erkek Egemenliği'nin taşıyıcısı olarak gördükleri erkeklere yönelttikleri itirazlar toplamı... Neo-feminizm, 19. yüzyıl feminizminin o denli bel bağladığı yasal düzenlemelere karşı güvenini yitirmiştir; yasalar ne olursa olsun, kadm-erkek ilişkilerindeki dengesizliklerin gündelik hayatta hergün yeniden üretildiğini sezinlemiştir. Ne var ki, bu egemenlik ilişkisinin nasıl oluştuğu sorunu karşısında kayıtsızdır. Öte yandan, *nasıl bir iktisadi-siyasal sistem?* sorusunun yanıtıyla da ilgilenmez. O yalnızca tüm ön bağıntılarından soyutlayarak *mutlaklaştırdığı* Erkek Egemenliği'ni yıkma peşindedir. Tıpkı örneğin hangi tarihsel/toplumsal koşullarda oluştuğu ve nasıl bir iktisadi-siyasal sistemde varlığını sürdürdüğünü düşünmeksizin *gelenek(çilik)le* mücadeleye koyulan radikalizm gibi...

İşte, istese de istemese de neo-feminizmi toplumsal bir sınıfa burjuvaziye bağlayan bağ, bu dünya kavrayışında yatmaktadır (İnsanlar, belirli toplumsal sınıflara istekleriyle bağlanmazlar; aksine istek ve görüşlerini —bilinçli

devrimci inkara uğratmadıkça— içine doğdukları, yaşadıkları *dolayımı* teşkil eden sosyal sınıf belirler.) Feminizm öz'le değil *tezahürlerle* savaşmaktadır. Mücadele ettiğini varsaydığı *Patriyarkalizmin* (ataerkillik, pederşahilik) hangi koşulların ürünü olduğu sorusundan yan çizer daima. Çünkü o zaman toplumda *mülkiyetin* özel ellerde yoğunlaşmasına koşut olarak *yönetimcilik* geleneğinin oluşmasına, yani *sömürü ve baskının* kurumsallaşmasına bakmak zorunda kalacaktır. Tüm bunlar ise, toplumlarm *sınıflılaşmasına* tekabül eder. Böylesi bir yaklaşımın, *sınıf gerçeğine kapalı* feminizme uygun düşmeyeceği de aşikardır. Önce de gördük, o *sınıflar-aşırı* bir kadın-erkek mücadelesi peşindedir çünkü. Oysa:

«İster Egemen-sınıftan (burjuvazi) isterse ezilen-sınıftan (proleterya) olsun her kadın ve erkek arasında özel olarak cinslerine özgü bir sınıfsallık değil, genel olarak üyesi bulundukları sınıflara özgü antagonizmalar vardır ki, bunlar da üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin yoğunlaşmasıyla oluşan Patriyarkalizm ve egemen-sınıf zihniyetinin beraberinde getirdiği tarihsel-toplumsal sonuçlardır. Patriyarkalizm, kadınların güçsüz ve zayıf yaratıklar (çünkü buna göre kadınların insan olup olmadıkları bile tartışmalıdır; özellikle klerikalist kesimlerde) olduklarını a priori kabul etmeyi öngörür. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da, kadınlar genel değerlendirilişleri itibarıyla ikinci-sınıftır, yani 'güçsüz ve zayıflar'dan biridir» (72).

Buna bağlı olarak hemen şu soru akla geliyor: Feministler (özellikle batılılar) sık sık *Feminizm'in Patriyarkalizm'in anti-tezi olduğunu* iddia ederler. Bu doğru mudur? Kestirmeden yanıtlayalım: Hayır! Çünkü Patriyarkalizm'in tarihteki karşıtı bellidir: Matriyarkalizm (anaerkillik, Maderşahilik). Feminizm olsa olsa taraftarlarınca sık sık Patriyarkalizm'le karıştırılan bir başka olgunun

Machism ya da *Erkek Şovenizmi*'nin anti-tezi olabilir. Ve ancak onun kadar bilimseldir!

Öte yandan, neo-feministler (en azından kendilerine *radikal* adı verenler) *nasıl bir iktisadi-siyasal sistem?* Sorusu karşısında kayıtsızdırlar, dedik. Onlara göre sistem kapitalist olsun, sosyalist olsun, kadınların ezilmesi üzerine temellenmiştir. Ne var ki, kadınlar her ikisinde de mücadele vererek konumlarını *belli ölçülerde* düzeltebilirler. Cinsiyete dayalı her türlü ayırımın ortadan kalktığı, *ilişkilerin cinsel rollere göre değil, insanlığa göre belirlendiği* feminist ütopyada ise, nasıl bir iktisadın ve nasıl bir siyasetin işlerlikle olacağı belli değildir!!! Daha doğrusu, işin bu yanıyla ilgilenmez görünürler.

Aslına bakılacak olursa, neo-feministlerin mevcut siyasal rejimle bağlantısını, *reformist* diye dudak büktükleri, ne var ki, belli bir iktisadi/siyasal sistemden, kapitalizmden kadınlar lehine somut reformlar talebeden ve bunları kotarmak için fiilen uğraşan liberal-reformist feministler sağlamaktadır. Örneğin gündemde kürtajın yasallaşması mı var, radikaller *«Benim karnım bana aittir!» «Yaşasın kadınların vücutları üzerinde denetim sahibi olma hakkı!»* vb. gibisinden sloganlarla gösteri yapadursunlar, yasa tasarısını hazırlayan, boşluklarını belirleyen parlamentoya sunan, muhalefet önünde savunusunu yapan... hep reformistlerdir. Onlar Devlet'i daha iyi tanımaktadır çünkü.

Ne var ki, her hizmetin bir bedeli vardır. Liberal reformistler de radikallerin seslerini doğası gereği büyük sözü dinlemeyen genç kuşaklara ilettiklerini bilirler. Suyun başı onlarca tutulduğuna, Devlet'le her türlü ilişki onlar aracılığıyla sağlandığına göre mesele yok, hatta gençliğin bağırıp çağırmasında fayda bile vardır! Böylelikle alttan gelen en aşırı *«kadınların kurtuluşu» «Erkek ege-*

menliğine son!» *«Kahrolsun Fallokrat (*) Düzen!»* haykırışları dahi üste doğru giderek mülayimleşip, burjuva *Eşitlik* anlayışı çerçevesinde *Kadın Haklarına* dönüştürülür. Ve kapitalist sistemin çarkları tıkır tıkır işler. Değil mi ki düzen *Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik* düzenidir...

.....

Buraya dek söylediklerimizden, umarız bizim *Kadın Hareketine* karşı olduğumuz anlamı çıkmaz. Bizim itirazımız burjuva-liberal-reformist olsun, küçük burjuva-radikal olsun *Feminizm*'edir, ve/fakat Emeğin Bilimi'ni temel alan kadın hareketlerinin yanındayız. Tabii sorunun bu şekilde formüle edilmesi *Bağımsız Bir Kadın Hareketi* (73) tarzında bir ifadeyi dıştalamaktadır. Bizce, kadın hareketi Bağımsız (bu hareketin NE'den bağımsız olduğu da açıklığa kavuşturulmuş değildir: Erkeklerden mi, işçi sınıfı hareketinden mi *Bağımsızlık*'tır sözkonusu olan?) değil ama *Bağımsızlıktan yana* olmalıdır.

Çünkü bizce kurtuluş *Soyut Kadın*'ın *cinsel özgürleşmesi*'nden değil, *iktisadi bağımsızlaşma, siyasal özgürleşme, toplumsal mücadeleden geçer.* Doğal olarak bu mücadele ne tek başına kadınların ne de tek başına erkeklerin mücadelesidir. Bu tüm üretimci kafa ve kol emekçilerinin mücadelesidir. Kanımızca insanlığının bilincinde, kişilikli, bağımsızca duyup-düşünüp davranabilen kadın ve erkekler ancak böyle bir mücadelenin içinde oluşabileceklerdir. Ve onların *feminist* nitelemesine hiç mi hiç ihtiyaçları yoktur.

(*) **Fallokrasi:** Feminist jargonda erkeklik organı ve ona bağlı değerlerin mutlaklaştırılması.

Haziran 1984

NOTLAR

1. Richard J. Evans, **The Feminists, Croom** Helm (Londra), Barns and Noble Books (New York), Rev. Edition, 1979, s. 39.
2. Dönemin iktisadi-siyasal ortamı için Henri Pirenne'in **Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve sosyal Tarihi**'ne (Alan Yay., 1983), W.H. McNeill'in **The Rise of the West**'ine (Mentor Books) 1965, Leo Huberman'ın **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**'sına (Dost, 1982), Maurice Dobb'un **Studies in the Development of Capitalism**'ine (Routledge and Kegan, Paul, 1978)... bakılabilir.
3. 1316 yılının Mayıs-Ekim arası dönemde Ypres kent yönetimi 2794 cesedin gömülmesi için emir vermiştir. O sırada kent nüfusunun 20.000 civarında olduğu hesaplanmıştır! (Pirenne, agy, s. 156).
4. Bu konuda bkz. S. Özbudun, «Ortaçağ Avrupa'sında Büyücü Avı», **Süreç**, s. 8, 1981, ss. 68-77.
5. Maité Albistur - Daniel Armogathe, **Histoire du féminisme français**, Editions des Femmes, Paris, 1977, ss. 56-60.
6. a.y. s. 84.
7. a.y. s. 84.
8. a.y. s. 93.
9. a.y.
10. Ve bu kadarla da kalmaz. Ruth Kelso'nun **Doctrine for the Lady of the Renaissance** adlı kitabında 16. yüzyıl Avrupası'nda kadının durumuyla ilgili 891 kitap tesbit ettiğini öğreniyoruz. a.y. s. 80.
11. Thedor Gottlieb von Hippel, Alman filozof Kant'ın yakın arkadaşıydı. Kitabı «**Kadının Yurttaşlık Haklarının İlerletilmesi Üzerine** (1794) Almanya'da kadının konumu üzerine yapılmış ilk irdelemedir. Hippel, kadınların tembelliğe mahkûm edildiği ve cahilliğe eği-

tildiği görüşündeydi. Ancak, Aydınlanma Çağı gelmiş, cehalet, barbarlık ve kölelik çağı kapanmıştı. Artık kadınların da insan olarak layık oldukları yeri almamaları için bir neden olamazdı. (Richard J. Evans, a.y. s. 14).

12. Mary Wollstonecraft, **Vindication of the Rights of Woman**, Penguin Books, 1978, s. 81.
13. Leo Huberman a.y. s. 191.
14. Richard Evans, a.y. s. 19.
15. a.y.
16. a.y. s. 30-31.
17. Huberman, a.y. 192.
18. Kadınlar köleliğin ilgasıyla sonuçlanan Kuzey-Güney savaşında da aktif bir rol aldılar. Angelina ve Sarah Grimke, Susan Anthony, Elizabeth Cady Stanton, Prudence Crandell ve zenci Sojourner Truth'un adları özellikle anılmalıdır. ABD'li feministler, iç savaş sırasında zencileri Güneyden Kuzey'e kaçıran gizli örgütte de yeralmaktan kaçınmamışlardı. (Bkz. Barbara Winslow, **Revolutionary Feminism**, Sun Press, Michigan, 1975).
19. **Encylopaedia Britannica**, c. 23.
20. Richard Evans, s. 45.
21. a.g.y. s. 53.
22. Maria Deraismes, **Ce que veulent les femmes** (Articles et discours de 1869 à 1894), Editions Syros, Paris, 1980, s. 18.
23. a.y. s. 77.
24. Bir de bu amaçla kurulmuş bir dernek var: **Uygun Giyim Birliği** adında. Kurucusu: Lady Harberton. Kuruluş tarih: 1880. Trevor Lloyd, **Kadın Yerini Alıyor**, Milliyet Yayınları, 20. Yüzyıl Dosyası, İstanbul, 1979, s. 10.
25. Richard Evans, s. 150.
26. a.y. 152.

27. **Ailenin Devletin Özel Mülkiyetin Kökeni.**, Sol Yayınları, 5. baskı, F. Engels, Mayıs 1977, s. 105.
26. a.y. 152.
28. Eleanor Marx «Comment devons-nous organiser?», **Dialectiques**, no. 8, Bahar 1975.
29. V. I. Lenin, «Sovyet İktidarı ve Kadınların Durumu», **Kadınların Kurtuluşu**, Günce Yay., İstanbul 1975, ss. 102-103.
30. George St. George, **Our Soviet Sister**, Robert Hale, Company, Londra, 1974, s. 33.
31. Alexandra Kollontai, **Marxisme et révolution sexuelle** (derleme), Editions Maspero, Paris, 1975.
32. Aytunç Altındal, **Türkiye'de Kadın**, HAVASS Yayınları, 3. basım. İstanbul, 1980 ss. 125-126.
33. a.y. s. 127.
34. Aktaran: Tezer Taşkıran, **Cumhuriyetin 50. yılında Türk kadın Hakları**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı yayınları 1973, s. 53.
35. Banu Avar, «Feminizmin Türkiye'ye Ge(tiri)lişi», **Süreç**. sayı 7, 1981, s. 70.
36. Tezer Taşkıran, s. 31.
37. Tezer Taşkıran a.y. ve Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma** (Bilgi Yayınları 1973)'dan derlenmiştir.
38. Bu kararname taslağı Halife Sultan'ın 1917 yılında yayınladığı ve tekeşli evliliği teşvik eden kadınlara da boşanma talebi hakkı tanıyan fermanla aşağı yukarı aynı hükümleri taşıyordu. Ne var ki 1917 fermanı bir hayli kısa ömürlü olmuş ve 1919 yılında İstanbul'u işgal eden Fransız ve İtalyan ordularının komutanlarınca —Katoliklik boşanmaya izin vermediği gerekçesiyle— yürürlükten kaldırılmıştı. [A. Altındal, **Woman in Turkey** (yayınlanmamış metin) İstanbul, 1983, s. 31].
39. Aktaran: T. Taşkıran, s. 109.
40. B. Avar, a.m. s. 73.

41. Altındal sıralar bu kaygıları bir bir. Biz tekrarlamayalım. Bkz. **Türkiye'de Kadın.** ss. 136-137.
42. a.y. ss. 134-135.
43. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** (II) İnebolu'da Bir Konuşma. Aktaran A. Altındal s. 146.
44. Nimet Arzık, **Tek At, Tek Mızrak** (Anılar - I), Kaynak Ankara, 1983.
45. Sayılar Gülten Kazgan'ın «İş Gücüne Katılma - Eğitim - Planlama» (**Türk Toplumunda Kadın,** Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, Genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, 1982 ss. 133-170) Adlı makalesinden derlenmiştir.
46. Dr. Şefik Hüsnü, **Türkiye'de Sınıflar,** Ülke Yay. 1975, ss. 29-30.
47. Doç. Şirin Tekeli, **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat,** Birikim Yayınları, Yerli Araştırmalar Dizisi: 6, İstanbul, 1982, s. 204.
48. Emma Goldman, «Marriage and Love» **The Traffic in Women and Other Essays on Feminism.** Times Change Press, 1970, ss. 37-38.
49. E. Goldman hakkında bilgi için bkz. Sibel Özbudun «Bir anarşist Feminist: Emma Goldman», **Süreç,** sayı 3, 1980, ss. 81-90.
50. Simone de Beauvoir ile Jean Paul Sartre arasındaki söyleşiden, **L'Arc,** sayı 61 1975.
51. **Les Nouvelles Feministes,** Ocak 1977, Paris, no 14.
52. «Our Politics Begin With Our Feelings» San Francisco Redstockings Grubu Manifestosu, **Masculine/Feminine, Readings in Sexual Mythology and the Liberation of Women** (Ed. by Betty Roszak and Theodore Roszak, Harber Colophon Books) da zikredilmektedir.
53. Shulamith Firestone, **Cinselliğin Diyalektiği,** Payel Yayınları, 1979 s. 23.
54. Luce Irıgaray, **Histories d'Elles'de** 873/1977, Paris, sayı: 0.

55. **L'Arc** a.m.
56. Valerie Solanas, «The Scum Manifesto», **Masculine Feminine**'de, ss. 267-268.
57. **Lesben Front**, Mart 1976, Zürih no: 2.
58. KÖH hakkında A. Biderman ve B. Avar'ın derlediği 'Kapitalist Batı'nın Feminist Dergilerini Okurken' başlıklı yazıya bakılabilir. (**Süreç**, sayı 1, 1980, ss. 81-92).
59. «Sex in the 80's» **Time**, 9 Nisan 1984.
60. Germaine Greer, **Sex and Destiny**, Harper and Row, 1984.
61. Kate Millet eleştirisi için bkz. Banu Avar, 'Bir cinsel politikacı: Kate Millet» **Süreç**, sayı 5, 1981, ss: 87-93.
62. Sara Davidson, «The Foremothers», **Esquire**, Temmuz 1973.
63. a.g.m.
64. a.g.m.
65. Munise Aren'in hazırladığı **Türk Toplumunda Kadın** adlı bibliyografik çalışmaya bakılabilir. (Siyasal Bilimler Derneği Yay. Ankara, 1978).
66. A. Altındal, **Türkiye'de Kadın (Marksisit bir yaklaşım)** Birinci baskı: Birlik Yay. 1975 ikinci baskı: HAVASS yay. 1977, üçüncü baskı: HAVASS Yay. 1980.
67. Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat, «Birinci Basıya Önsöz», «**Türk Toplumunda Kadın**» a.y. s. IX.
68. Stella Ovadya, «Kim Korkar Feminist Olmaktan?» **Somut** 29 Nisan 1983, sayı 39/13.
69. Şule Torun, «Feminizm, Cinslerarası Eşitsizliğe Bir Başkaldırıdır», **Gösteri.** Temmuz 1983 sayı 32. s. 79.
70. Şirin Tekeli, «Feminizm Nedir, Ne Değildir?», **Kadınca** Nisan 1984, s. 81.
71. A. Altındal, «Niçin 'Feminizm' Değil. **Bilim ve Sanat,** Mart 1982, sayı 15 ss. 7-8.
72. T. Kadın, s. 198.
73. Bkz. Feyza Zileli «Neden Bağımsız Bir Kadın Hareketi», saçak 30/1 (Şubat 1984), ss. 12-14 ve «Feminizme Eleştiri», agy, 30/2 (Mart 1984) ss. 12-17.

NİÇİN DEĞİL DİZİSİ'nin DİĞER KİTAPLARI

2-Niçin Sendika Ağalığı Değil?

Kemal Sülker 150 TL.

3-Niçin Y.Ö.K. Değil?

Toktamış Ateş 150 TL.

4-Niçin Eşit İşe Eşit Ücret Değil?

Aytunç Altmdal 150 TL.

DEĞİL NİÇİ
ÇİN DEĞİL NİÇİ
L NİÇİN DEĞİL Nİ
İN DEĞİL NİÇİN D
İÇİN DE L NİÇİ
NİÇİN EĞİL N
L DEĞİ
İL N
DEĞ
N
N DEĞİ
ÇİN DE
ĞİL

150 TL.